

**Verslag en evaluatie
van de vierde
raadsperiode**

1988-1992

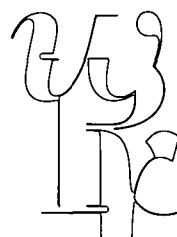
V80

1993

Sdu uitgeverij, Plantijnstraat, 's-Gravenhage 1993

**Wetenschappelijke Raad
voor het Regeringsbeleid**

Inhoudsopgave

1.	Taak en inrichting	7
1.1	Taak	7
1.2	Inrichting	7
1.2.1	Samenstelling van de raad	7
1.2.2	Commissie voor sociaal en cultureel beleid	8
1.2.3	Het bureau	8
1.2.4	Financiële middelen	9
2.	Werkwijze	11
2.1	Samenstelling werkprogramma	11
2.2	Werkwijze	12
2.3	Externe contacten	13
2.3.1	Algemeen	13
2.3.2	Regering en parlement	13
2.3.3	Wetenschappelijke instellingen	13
2.3.4	Adviesorganen	13
2.3.5	Overige contacten	14
2.3.6	Buitenlandse contacten	14
3.	Publikaties	15
3.1	Inleiding	15
3.2	Projecten	15
3.2.1	Rechtshandhaving	15
3.2.2	Allochtonenbeleid	16
3.2.3	Van de stad en de rand	18
3.2.4	Een werkend perspectief; arbeidsparticipatie in de jaren '90	20
3.2.5	Technologie en overheid: enkele sectoren nader beschouwd	21
3.2.6	De onderwijsverzorging in de toekomst	24
3.2.7	Milieubeleid: strategie, instrumenten en handhaafbaarheid	25
3.2.8	Grond voor keuzen	27
3.2.9	Ouderen voor ouderen	29
3.2.10	Cultuurpolitiek	30
3.2.11	Burgerschap	30
3.2.12	Thuiszorg	31
3.2.13	Besluitvormingsprocedures rond de grote projecten en infrastructuur	31
3.2.14	EG in de komende jaren	32
3.3	Conferenties en symposia	33
3.3.1	Milieu en groei	33
3.3.2	De maatschappelijke gevolgen van erfelijkheidsonderzoek	33
3.3.3	The Future of Industrial Relations in Europe	33
3.3.4	Sociaal-economische gezondheidsverschillen en beleid	34
3.3.5	Jeugd in ontwikkeling	34
3.3.6	Debating Institutions and Cities	35
3.3.7	Hoger onderwijs	35
3.3.8	Eigentijds burgerschap	35
3.4	Zelfstandige publikaties in de serie 'Voorstudies en achtergronden'	35
3.4.1	De Europese monetaire integratie: vier visies	35
3.4.2	Shaping Factors for the Business Environment in the Netherlands after 1992	36

Inhoudsopgave

4.	Evaluatie en verandering	39
4.1	Inleiding	39
4.2	De functie en het functioneren van de WRR	39
4.3	Werkwijze	40
4.4	Het bureau van de WRR	41
4.5	De adviserende leden	42
4.6	De vaste Commissie voor sociaal en cultureel beleid	42
Bijlage 1:	Instellingswet WRR	45
Bijlage 2:	Koninklijk Besluit tot instelling van een vaste Commissie voor sociaal en cultureel beleid	49
Bijlage 3:	Publikaties	51
Bijlage 4:	Samenstelling van de raad en van het bureau	61

Verantwoording

De werkzaamheden van de WRR kunnen worden onderscheiden in vijfjaarlijkse zittingsperioden. Op 31 december 1992 liep de vierde raadsperiode af. Net als aan het einde van de vorige zittingsperioden wil de raad inzicht geven in de wijze waarop hij zijn wettelijke taak heeft uitgevoerd. Daarom beoogt hij de werkzaamheden in een samenvattend overzicht openbaar te maken.

In hoofdstuk 1 zal worden ingegaan op de taak en inrichting van de WRR.

In hoofdstuk 2 wordt de werkwijze toegelicht, terwijl in hoofdstuk 3 de uitgebrachte rapporten en hun politieke en maatschappelijke doorwerking zullen worden besproken.

Een evaluerende beschouwing van het functioneren van de raad is opgenomen in hoofdstuk 4. Daarmee voldoet de raad aan de verplichting een periodiek evaluatierapport uit te brengen overeenkomstig de Aanwijzingen inzake externe adviesorganen die de minister-president op 11 maart 1987 heeft vastgesteld.

Taak en inrichting

I.1 Taak

- Volgens de Instellingswet van 30 juni 1976 heeft de WRR de volgende taken:
- ten behoeve van het Regeringsbeleid wetenschappelijke gefundeerde informatie te verschaffen over ontwikkelingen die op langere termijn de samenleving kunnen beïnvloeden en daarbij tijdig te wijzen op tegenstrijdigheden en te verwachten knelpunten, probleemstellingen te formuleren ten aanzien van de grote beleidsvraagstukken, en beleidsalternatieven aan te geven;
  - een wetenschappelijk gefundeerd kader te ontwikkelen dat de regering ten dienste staat voor het stellen van prioriteiten en het voeren van een samenhangend beleid;
  - ten aanzien van werkzaamheden op het gebied van toekomstonderzoek en planning op lange termijn, zowel binnen als buiten de overheid, voorstellen te doen inzake het opheffen van structurele tekortkomingen, het bevorderen van bepaalde onderzoekingen en het verbeteren van communicatie en coördinatie.

De werkzaamheden van de WRR zijn erop gericht nieuwe problemen te verkennen, bestaande problemen in een brede samenhang te bezien en nieuwe oplossingsrichtingen aan te geven. De rapporten waarin hiervan verslag wordt gedaan zijn beleidsgericht, maar niet per se beleidsconform. Naarmate een rapport meer concrete beleidsvoorstellen bevat is de maatschappelijke doorwerking directer en het effect op kortere termijn waarneembaar. Dat wil echter niet zeggen dat rapporten die een perspectief bieden op de langere termijn geen effect sorteren. Wel is het zo dat de resultaten in dat geval mede afhangen van de bereidheid van de aangesproken instanties – de regering, het parlement, maar ook maatschappelijke organisaties – kennis te nemen van inzichten die doorgaans afwijken van hetgeen gangbaar is. Het effect daarvan is echter meestal niet onmiddellijk zichtbaar in het beleid.

De WRR streeft er altijd naar op een zo objectief mogelijke wijze wetenschappelijk gefundeerde informatie aan te dragen en probleemstellingen te formuleren, knelpunten te signaleren en, indien relevant, beleidsalternatieven aan te bieden. Voorzover de raad in zijn rapporten beleidsmatige keuzen maakt, worden deze verantwoord en niet ingegeven door partijpolitieke standpunten.

Met het oog op de maatschappelijke doorwerking van rapporten hecht de raad veel belang aan de openbaarheid van zijn werk. Naarmate de rapporten en andere publikaties van de raad politiek en maatschappelijk meer aandacht trekken en een publieke discussie op gang brengen, is naar de ervaring leert het maatschappelijk effect van zijn werk het grootst.

I.2 Inrichting

I.2.1 Samenstelling van de raad

Volgens de Instellingswet telt de WRR tenminste vijf en ten hoogste elf leden. De voorzitter is voor de volle werktijd beschikbaar; de overige raadsleden zijn voor tenminste twee werkdagen aangesteld. Aan het einde van de vierde raadsperiode hadden elf personen zitting in de raad. Gedurende de gehele raadsperiode waren lid: prof.dr. H.P.M. Adriaansens, dr.ir. M.A. van Damme-van Weele, prof.dr. A.M.J. Kreukels, prof.dr. B.M.S. van Praag, prof.dr.ir. R. Rabbinge, dr. A.D. Wolff-Albers. Prof.dr. F.W. Rutten trad als voorzitter aan op 1 juli 1990. Hij volgde prof.dr. W. Albeda op, die de pensioengerechtigde leeftijd bereikte. Voor het einde van raadsperiode vertrokken: prof.dr. C.J. Rijnvos op 1 september 1989 en prof.mr. L.A. Geelhoed op 1 juli 1990. Prof.dr. H.R. van

Gunsteren maakte deel uit van de raad sedert 1 juni 1989, prof.dr. D.J. Wolfson sedert 1 april 1990, mr. J.P.H. Donner sedert 1 november 1990 en drs. H. Hooykaas sedert 1 juli 1991. Tot 16 maart 1991 fungeerde dr. W. van Drimmelen als secretaris van de raad, tevens directeur van het bureau. Op 1 juli 1991 werd hij opgevolgd door dr. A.P.N. Nauta. Adjunct-secretaris tijdens de gehele raadsperiode was mr. J.C.F. Bletz.

Aan de WRR zijn adviserende leden toegevoegd ten einde tot een goede afstemming te komen tussen het werk van de raad en enkele overheidsinstellingen waarvan taken raakpunten vertonen met die van de WRR. Enkele malen per jaar vergaderde de raad met de adviserende leden. Aan het einde van de vierde raadsperiode waren dat: prof.dr. A.P.J. Abrahamse, directeur-generaal van het Centraal Bureau voor de Statistiek, mr. J.A.M. Kroese-Duijsters, directeur-generaal voor de Ruimtelijke Ordening, drs. A.J. van der Staay, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau en prof.dr. G. Zalm, directeur van het Centraal Planbureau.

1.2.2 Commissie voor sociaal en cultureel beleid

Met ingang van 1 juli 1989 werd de adviesfunctie van de Harmonisatieraad Welzijnsbeleid geïntegreerd in die van de WRR. De integratie kreeg gestalte door middel van de instelling van een vaste Commissie voor sociaal en cultureel beleid. Taak van deze commissie was om rapporten van de raad voor te bereiden voor zover zij een reactie zijn op adviesaanvragen van de regering op sociaal en cultureel terrein; daarnaast diende de commissie de WRR te ondersteunen voorzover zijn werk algemene of bijzondere aspecten van sociaal en cultureel beleid raken.

De commissie bestond uit zeven leden, onder wie de voorzitter en de secretaris van de commissie. Twee leden van de raad hadden tevens zitting in de commissie. Vier leden maakten gedurende de hele zittingsperiode (van 1 juli 1989 tot 31 december 1992) deel uit van de commissie: prof.dr. H.R. van Gunsteren, prof.mr. W. Konijnenbelt, mr. D.Q.R. Mulock Houwer (tevens secretaris) en M.J.H. den Ouden-Dekkers. Prof.dr. W. Albeda trad op 1 juli 1990 af wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Hij werd opgevolgd door prof.dr. F.W. Rutten. Dr. D. van der Meer was lid van de commissie van 1 oktober 1989 tot 1 september 1991. Drs. M.H.J. van Wieringen-Wagenaar vertrok op 14 maart 1992. Drs. F.J.M. Werner maakte vanaf 1 september 1991 deel uit van de commissie.

1.2.3 Het bureau

Het bureau van de raad staat onder leiding van de directeur, tevens secretaris van de raad, hierin bijgestaan door de adjunct-directeur, tevens adjunct-secretaris. Het bureau ondersteunt de raad in zijn werkzaamheden en ressorteert onder het departement van Algemene Zaken. De samenstelling van het bureau per 31 december 1992 is opgenomen in bijlage 4.

	Wet. staf incl. secr. en adj. secr.	Middelbaar medew.	Overig pers.	Totaal
Eind 1987	20	5,5	10,5	36
Eind 1992	27	2	14,5	43,5

In de wetenschappelijke staf waren de formatieplaatsen eind 1992 verdeeld over de volgende disciplines: econom(etr)ie (4), sociale wetenschappen (10,5),

rechtswetenschap (6), geschiedenis (2,5), overige (4). Ook is in de staf een automatiseringsdeskundige aanwezig. Het bureau omvat tevens een handbibliotheek.

De personeelstoename tussen 1987 en 1992 houdt verband met de toevoeging van stafleden van de voormalige Harmonisatieraad Welzijnsbeleid aan het bureau van de WRR.

1.2.4 Financiële middelen

De begroting van de WRR is opgenomen in hoofdstuk III van de rijksbegroting (Algemene Zaken). Naast personeels- en overige uitgaven is in de begroting een post opgenomen voor het uitbesteden van wetenschappelijke studies.

De jaarlijkse omvang van de begroting is opgenomen in de onderstaande tabel (bedragen x 1000).

Begrotingsjaar	1988	1989	1990	1991	1992
Personeelsuitgaven	3.774	3.898	4.961	4.494	4.511
Wetenschappelijke studies	840	835	1.005	1.005	955
Totaal	4.614	4.733	5.966	5.499	5.466

2.1 Samenstelling werkprogramma

De onderwerpen die binnen de wettelijke taakopdracht voor bestudering in aanmerking komen worden door de raad zelf bepaald. Daarbij kunnen op verzoek van de regering onderwerpen in het werkprogramma worden opgenomen. Dat is in deze raadsperiode vijf maal gebeurd.

Bij zijn aantreden in 1988 heeft de raad een voorlopig werkprogramma opgesteld. In de loop van de raadsperiode zijn daar andere onderwerpen aan toegevoegd. Bij de keuze en verdere uitwerking van de te bestuderen onderwerpen kon de raad steunen op voorstellen van de wetenschappelijke staf, de adviseerende leden en een aantal externe instanties.

In eerste aanleg besloot de raad zijn in de Instellingswet neergelegde taak (zie bijlage 1) operationeel te maken aan de hand van een zevental criteria.

- a. Het project moet aansluiten bij een in de maatschappij gevoelde problematiek, dan wel betrekking hebben op vraagstukken waarvan de raad zelf vindt dat ze op de politieke agenda behoren te komen.
- b. Het project moet beleidsrelevant zijn.
- c. Het project moet een duidelijke toekomstgerichtheid hebben.
- d. Het project moet naar zijn aard multisectoraal en multilateraal zijn en vergt doorgaans een multidisciplinaire aanpak.
- e. Het onderwerp van het project moet wetenschappelijk onderzoekbaar zijn.
- f. De raad moet kunnen beschikken over expertise met betrekking tot de te bestuderen vraagstukken.
- g. Het project moet binnen afzienbare tijd kunnen worden afgerond.

Tot een drietal projecten had de raad al in de derde raadsperiode het initiatief genomen. Dit betrof de volgende thema's.

1. Grootstedelijke gebieden (rapport Van de stad en de rand, september 1990). Dit project is in maart 1987 op initiatief van de raad aangevat.
2. Marges voor overheidsbeleid. Dit project heeft reeds in de vorige raadsperiode geresulteerd in een drietal publikaties in de reeks 'Voorstudies en achtergronden'. In de vierde raadsperiode heeft dit project als input gediend voor het project Rechtshandhaving (zie onder 4.).
3. Nederland in de Europese Samenwerking. Dit project heeft in de vorige raadsperiode geleid tot twee rapporten (De onvoltooide Europese integratie en De financiering van de Europese Gemeenschap). In deze vierde raadsperiode resulteerde het in een publikatie in de reeks 'Voorstudies en achtergronden' (De Europese monetaire integratie: vier visies).
4. Rechtshandhaving (rapport Rechtshandhaving, mei 1988) Met dit project kwam de raad tegemoet aan een adviesaanvraag van de regering van maart 1987.
5. Etnische minderheden (rapport Allochtonenbeleid, mei 1989). De regering vroeg de raad in oktober 1987 advies over het beleid met betrekking tot etnische minderheden.

Bij de aanvang van de vierde raadsperiode besloot de raad de volgende projecten ter hand te nemen.

6. Landelijke gebieden in Europa (rapport Grond voor keuzen; vier perspectieven voor de landelijke gebieden in de Europese Gemeenschap, juni 1992).
7. Maximale maatschappelijke participatie (rapport Een werkend perspectief; arbeidsparticipatie in de jaren '90, december 1990). Met dit rapport beantwoordde de raad mede een adviesaanvraag van de regering van september 1990.

8. Technologie, overheid en samenleving (rapport Technologie en overheid; enkele sectoren nader beschouwd, januari 1991).

In de loop van de vierde raadsperiode werden hieraan de volgende projecten toegevoegd.

9. Onderwijsverzorging (rapport De onderwijsverzorging in de toekomst, november 1991).
Met zijn rapport beantwoordde de raad een adviesaanvraag van de regering van november 1990.
10. Milieubeleid I (rapport Milieubeleid: strategie, instrumenten en handhaafbaarheid, april 1992).
Dit rapport bevatte de eerste fase van een studie naar de relatie tussen milieu, economie en bestuur, zoals gevraagd door de regering in september 1990.
11. Milieubeleid II.
In dit rapport gaat de raad in op de tweede fase van de onder punt 8 genoemde en door de regering gevraagde studie. Het rapport zal in de loop van 1993 worden uitgebracht.
12. Grote projecten.
Met dit project kwam de raad tegemoet aan een adviesaanvraag van de regering van 26 juni 1991. Het project zal in de nieuwe raadsperiode worden voortgezet.
13. Thuiszorg.
Dit project, dat als gevolg van de integratie van de Harmonisatieraad Welzijnsbeleid aan het werkprogramma van de WRR is toegevoegd, is aan het einde van deze raadsperiode afgesloten. Een publikatie wordt thans voorbereid.
14. Demografie (rapport Ouderen voor ouderen, april 1993).
15. Cultuurpolitiek.
Uit dit project, dat op initiatief van de raad is gestart, zijn een aantal publikaties voortgekomen.
16. Burgerschap.
Dit project heeft geleid tot een publikatie van de WRR onder de titel 'Eigentijds burgerschap en een studie in 2 delen in de reeks 'Voorstudies en achtergronden'.
17. De EG in de komende jaren.
Dit project is op initiatief van de raad in het laatste jaar van deze raadsperiode aan het werkprogramma toegevoegd.

2.2 Werkwijze

Per onderwerp dat in het werkprogramma is opgenomen wordt een interne projectgroep gevormd. Deze projectgroepen worden voorgezeten door een raadslid, terwijl een lid van de wetenschappelijke staf als secretaris optreedt. Raads- en stafleden zijn veelal lid van meer dan één projectgroep. Aangezien de raad een 'werkende' raad is, leveren de leden evenals de staf eigen bijdragen aan de concept-stukken die ter bespreking en vaststelling aan de raad worden aangeboden. Doordat de samenstelling van de staf niet aan raadsperioden gebonden is en de stafmedewerkers dus langer dan vijf jaar verbonden kunnen zijn aan de WRR, is er continuïteit in de opbouw van de deskundigheid mogelijk. Aan die continuïteit is ook behoefte, gezien de steeds wisselende samenstelling van de raad.

De raad vergadert gemiddeld eens in de veertien dagen. In deze vergaderingen worden concepten besproken en eindteksten vastgesteld die in de projectgroepen zijn voorbereid. Ook uitbestedingen van enige omvang worden ter goedkeuring aan de raad voorgelegd, evenals de beslissing of studies van stafleden of externe deskundigen worden gepubliceerd in de serie 'Voorstudies en achtergronden'.

De raad als geheel is verantwoordelijk voor de resultaten van het werk. Bij de besluitvorming wordt gestreefd naar consensus op basis van open discussies en uitwisseling van argumenten.

Alle uit te brengen rapporten worden voor commentaar aan de adviserende leden voorgelegd. Mede hierdoor bestaan er op stafniveau goede werkcontacten met de medewerkers van de bureaus van de adviserende leden.

2.3 Externe contacten

2.3.1 Algemeen

Met het oog op de doorwerking van zijn rapporten vindt de raad het belangrijk tijdens de voorbereiding, maar ook na het uitbrengen van een rapport contacten te leggen met departementen, maatschappelijke instanties en deskundigen op een bepaald terrein. Ook in deze raadsperiode onderhield de raad vele binnen- en buitenlandse contacten. Een stafmedewerker is speciaal belast met de externe communicatie. Informatie over en toelichting op rapporten en andere publikaties van de raad worden zowel op verzoek, als op eigen initiatief gegeven. Bij de verschijning van rapporten organiseert de raad persconferenties. Ook heeft de raad verscheidene malen, soms als vervolg op een uitgebracht rapport, een symposium of conferentie gehouden.

2.3.2 Regering en parlement

Volgens artikel 12 van de Instellingswet WRR stelt de minister-president de raad in kennis van de bevindingen van de ministerraad over de rapporten. Bij de behandeling van de Instellingswet is aan de Tweede Kamer toegezegd dat de regering binnen drie maanden haar bevindingen aan de WRR kenbaar zou maken. In de praktijk laten regeringsreacties soms langer op zich wachten. De wet biedt de raad de mogelijkheid gehoord te worden over het standpunt van de regering, maar in deze raadsperiode is van deze mogelijkheid geen gebruik gemaakt. Wel bestonden er intensieve contacten met departementen. Op verzoeken uit de Tweede Kamer zijn raads- en stafleden verschillende keren gesprekken aangegaan over rapporten van de raad.

2.3.3 Wetenschappelijke instellingen

Contacten met de wetenschap zijn inherent aan het werk van de raad. Niet alleen was ook in deze raadsperiode het merendeel van de raadsleden tevens hoogleraar aan een universiteit, ook binnen de staf waren vier medewerkers in deeltijd als hoogleraar aangesteld. Daarnaast gaven raadsleden en medewerkers regelmatig gastcolleges op universiteiten.

De raad beschikt tevens over een budget voor het uitbesteden van onderzoek. Ook via deze uitbestedingen, die door de raad intensief worden voorbereid en begeleid, onderhield de WRR contacten met de wetenschappelijke wereld. De rapporten van de raad steunen mede op uitkomsten van deze externe studies. Sommige daarvan zijn gepubliceerd in de reeks 'Voorstudies en achtergronden', andere in de reeks 'Werkdocumenten'.

2.3.4 Adviesorganen

Ook in deze raadsperiode heeft de WRR overleg gevoerd met de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA) tijdens de voorbereiding van haar werkprogramma (artikel 6 van het Instellingsbesluit OSA). Taak van de OSA is het strategisch arbeidsmarktonderzoek te stimuleren en de resultaten van dit onderzoek te vertalen naar beleid.

Mede onder auspiciën van de WRR en de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen is in 1986 de Nederlandse Organisatie voor Technologisch Aspectenonderzoek (NOTA) opgericht. Vier van de negen leden van de stuurgroep van de NOTA worden op voordracht van de WRR benoemd. Belangrijkste

taak van de NOTA is het voorbereiden en uitvoeren van een onderzoeksprogramma naar de maatschappelijke aspecten van wetenschap en technologie. Op het niveau van de raad, maar ook op dat van de staf bestonden regelmatig contacten met de NOTA over raakpunten in beider programma's.

Voorzitter en secretaris van de WRR namen ook in deze raadsperiode deel aan het periodiek overleg van voorzitters en secretarissen van intersectorale adviesorganen van de centrale overheid. Daarnaast onderhielden zij bilaterale contacten met andere adviesorganen.

2.3.5 Overige contacten

Om niet in een ivoren toren te geraken zijn contacten met andere instanties voor de WRR onmisbaar. Zowel tijdens, als na het tot stand komen van een rapport onderhoudt de raad dan ook intensieve contacten met en wint hij informatie in bij relevante maatschappelijke instellingen. Voor een deel betreft het algemene contacten, bijvoorbeeld met de centrale werkgevers- en werknemersorganisaties. Voor een ander deel gaat het om contacten die een specifiek onderwerp betreffen. Op deze wijze krijgt de raad waardevolle informatie en suggesties aangereikt. Ook bieden deze contacten inzicht in de reacties die de rapporten van de raad in de buitenwereld oproepen.

2.3.6 Buitenlandse contacten

De WRR acht het van groot belang contacten te onderhouden met vergelijkbare instellingen in het buitenland en met buitenlandse instellingen of personen die relevante informatie kunnen leveren. Maatschappelijke ontwikkelingen die de samenleving kunnen beïnvloeden hebben immers vaak een reikwijdte die zich van landsgrenzen weinig aantrekt.

Buitenlandse contacten die plaats vonden in het kader van de afzonderlijke rapporten staan vermeld in hoofdstuk 3. Daarnaast zijn vrijwel alle rapporten van de raad geheel of gedeeltelijk in het Engels vertaald. Eén rapport (Grond voor keuzen) is in zijn geheel behalve in het Engels ook in het Frans vertaald. Sommige publikaties in de reeks 'Voorstudies en achtergronden' zijn rechtstreeks in het Engels verschenen.

De WRR participeerde enige tijd in het European Futures Forum. Dit betrof een in het kader van het FAST-programma door de Commissie van de EG geïnitieerde activiteit, welke betrekking had op het genereren van informatie over het in de Gemeenschap verrichte toekomstonderzoek.

Op verzoek van de Europese Commissie werd vanuit het bureau van de WRR een bijdrage geleverd aan een studie over groeibepalende factoren voor het bedrijfsleven in Europa na 1992 (zie 3.4.2).

Leden van de raad en de staf namen actief deel aan verschillende internationale wetenschappelijke congressen, waarbij zij papers presenteerden over onderwerpen die de WRR in studie heeft of heeft gehad.

3.1 Inleiding

In deze verslagperiode heeft de raad negen rapporten aan de regering uitgebracht. Een drietal projecten zal, naar verwachting, in de volgende raadsperiode worden afgerond. Het betreft de tweede fase van het project Milieu, Economie en Bestuur, een onderzoek naar verkorting van besluitvormingsprocedures rond grote projecten, alsmede een onderzoek naar de EG in de komende jaren.

Behalve rapporten aan de regering, die door de raad als geheel worden uitgebracht, publiceert de WRR ook op naam van auteur(s) een serie 'Voorstudies en achtergronden', alsmede een reeks 'Werkdocumenten'. Hiermee beoogt de raad alle informatie en onderzoeksresultaten die ten behoeve of in het verlengde van rapporten bijeen zijn gebracht voor belangstellenden toegankelijk te maken. In deze verslagperiode zijn drieëntwintig publikaties verschenen in de serie 'Voorstudies en achtergronden', waarvan zeven zijn opgesteld in het kader van het rapport 'Technologie en overheid'; daarnaast zijn veertig werkdocumenten uitgekomen.

Het merendeel van de rapporten in deze raadsperiode is geheel of gedeeltelijk in het Engels vertaald. Een aantal publikaties in de reeks 'Voorstudies en achtergronden' is rechtstreeks in het Engels verschenen. In bijlage 3 is een overzicht opgenomen van alle WRR-publikaties in de afgelopen raadsperiode. Tenslotte geeft de raad een Mededelingenblad uit, waarin verslag wordt gedaan van de werkzaamheden van de raad.

In paragraaf 3.2 zullen de hoofdlijnen van projecten van de raad worden weergegeven. Het merendeel van deze projecten heeft geresulteerd in rapporten aan de regering. Ook zal in deze paragraaf worden ingegaan op publikaties in de serie 'Voorstudies en achtergronden'.

In paragraaf 3.3 zullen conferenties en symposia van de raad worden weergegeven. Tenslotte zal in paragraaf 3.4 worden ingegaan op een zelfstandig gepubliceerde studie in de serie 'Voorstudies en achtergronden'.

3.2 Projecten

3.2.1 Rechtshandhaving

Op 6 maart 1987 vroeg de regering de raad advies uit te brengen over de vraag hoe de overheid haar eigen gedrag moet inrichten om de vele regeloverschrijdingen door burgers te beperken. In het advies dat de raad op 30 mei 1988 uitbracht, worden twee soorten regels onderscheiden:

- de wetgeving van de sociale rechtsstaat over sociale zekerheid, belastingen, maar bijvoorbeeld ook over volksgezondheid en milieu;
- de regels die betrekking hebben op de commune criminaliteit (vandalisme, diefstal en geweld).

Bij het eerste type regels kan de overheid volgens de raad door veranderingen in het eigen gedrag de toename van overtredingen beperken. Hier ligt het voornaamste probleem in de formulering en de toepassing van de regels zelf. Bij de toenemende commune criminaliteit ligt het probleem niet in de formulering van de regels, maar in de wijze van handhaving. De raad betwijfelt of bestuurlijke preventie in de vorm van verbetering van de leefomstandigheden en versterking van sociale controle voldoende zal zijn om de criminaliteit te verminderen. In elk geval is er meer aandacht nodig voor de kwaliteit van de rechtshandhaving, waaraan de aspecten zekerheid, snelheid, strengheid van

de sancties en rechtsgehalte (de bescherming van de verdachte) kunnen worden onderscheiden. In het bijzonder zijn ten aanzien van de zekerheid dat er op overtredingen wordt gereageerd en de snelheid van de reactie aanzienlijke verbeteringen vereist. De raad doet in het rapport een groot aantal voorstellen voor verbeteringen in de inrichting van wetgeving en de organisatie van politie en justitie.

Het standpunt van de regering

In een voortgangsrapport van 23 september 1988 over de uitvoering van het beleidsplan Samenleving en Criminaliteit onderschrijft de regering in algemene zin de aanbevelingen. Zij legt echter niet dezelfde prioriteiten. De regering houdt vast aan een sterk accent op bestuurlijke preventie ter voorkoming van de veel voorkomende criminaliteit.

Maatschappelijke doorwerking

Gebleken is dat er in de afgelopen jaren meer aandacht is ontstaan in het overheidsbeleid voor de zekerheid en de snelheid van strafrechtelijke rechtshandhaving. In de vele publiciteit die rond het WRR-rapport ontstond, bleek er veel instemming te zijn met de aanbevelingen over regelgeving en bestrijding van commune criminaliteit. De analyses bleken goed begrepen te worden door een breed publiek. Met name was er veel aandacht voor de analyse van de dilemma's rond de bestrijding van de criminaliteit van drugsverslaafden.

3.2.2 Allochtonenbeleid

Het rapport Allochtonenbeleid werd op 9 mei 1989 aangeboden aan de regering en vormt het antwoord op een adviesaanvraag van eind 1987. Waar de raad in het tien jaar eerder verschenen rapport Etnische minderheden de regering adviseerde uit te gaan van de blijvende aanwezigheid van de meeste in Nederland wonende migranten, is de hoofdboodschap van Allochtonenbeleid dat niet slechts het verblijf van de migranten permanent is, maar ook het verschijnsel immigratie. Nederland is de facto een immigratieland, maar het overheidsbeleid is hierop nog onvoldoende toegesneden. Er bestaat een neiging, aldus de raad in Allochtonenbeleid, de migranten te definiëren als 'zorgcategorieën'. Hierdoor is hun afhankelijkheid van overheid en samenleving nodeloos groot geworden. Dit is nog versterkt door een fundamentele herstructurering van de economie in het begin van de jaren tachtig, die de werkgelegenheid voor laag geschoolden, onder wie veel allochtonen, heeft verminderd en zo het risico van maatschappelijke marginalisering heeft vergroot.

In het rapport pleit de raad ervoor de immigratie niet meer te zien als een last, maar als een uitdaging. Dit houdt in dat de migranten, nadat zij zijn toegelaten, voldoende mogelijkheden moeten worden geboden tot zelfstandig functioneren. Dit vraagt om een aantal nieuwe beleidsinitiatieven, met name in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. De raad adviseert een sluitende opvang voor nieuwkomers op te zetten. Ook pleit hij voor een sterke uitbreiding van het onderwijs in het Nederlands als tweede taal, zowel in het reguliere onderwijs als in de volwasseneneducatie. Als er voldoende cursusaanbod is, meent de raad dat het volgen van taalcursussen onder bepaalde omstandigheden verplicht kan worden gesteld. Zo kan de kans op het vinden van een baan worden vergroot. Ook van de werkgevers mogen op dit punt meer inspanningen worden verwacht. In het rapport wordt onder meer een Wet Bevordering Arbeidskansen voorgesteld, die werkgevers verplicht jaarlijks te rapporteren over de etnische samenstelling van hun personeelsbestand. De raad adviseert voorts het bestaande toelatingsbeleid voor vreemdelingen in grote lijnen te handhaven, en de allochtone groeperingen meer ruimte te laten voor het zelf nemen van initiatieven op cultureel gebied.

Voorstudie

In de studie Allochtonen van school naar werk is een aantal conclusies van de raad cijfermatig onderbouwd. Diverse barrières die vooral allochtone jongeren ontmoeten bij het zoeken naar werk, zijn hier in kaart gebracht. Deze barrières liggen zowel aan de vraag- als aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt, terwijl ook de arbeidsbemiddeling voor hen in diverse opzichten tekort schiet.

Het standpunt van de regering

Begin maart 1990 verscheen de regeringsreactie op het rapport 'Allochtonenbeleid'. Hierin is een verband gelegd met het beleid inzake sociale vernieuwing. De regering onderschrijft in grote lijnen de analyse van de WRR, en toont zich bereid op een aantal van de door de raad voorgestelde gebieden haar inspanningen te intensiveren, ook in financieel opzicht. Zo zijn in de laatste jaren belangrijke nieuwe initiatieven van de grond gekomen, veelal met een experimenteel karakter, op het gebied van opvang van nieuwkomers, taalonderwijs voor niet-Nederlandstaligen, uitbreiding van de volwasseneneducatie en toeleidingsprojecten tot de arbeidsmarkt. Regering en oppositie hebben ieder een voorstel bij de Tweede Kamer ingediend voor een wettelijke regeling ter bevordering van de arbeidsdeelname van allochtonen, waarvoor de WRR in 'Allochtonenbeleid' heeft gepleit. Eind 1992 heeft de door de staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen speciaal hiertoe ingestelde commissie-Van Kemenade voorstellen voor een nieuw onderwijsbeleid voor allochtonen geformuleerd, welke sterk zijn geïnspireerd door de lijn die de raad in 'Allochtonenbeleid' uitzette.

Maatschappelijke doorwerking

Het rapport 'Allochtonenbeleid' heeft ongetwijfeld een belangrijke impuls gegeven aan het maatschappelijk debat over de immigratie en haar gevolgen. De door de raad voorgestelde benaderingswijze van het minderhedenvraagstuk werd door velen als verfrissend ervaren, al was er zeker ook kritiek. De door de raad geïntroduceerde term 'allochtonen' is in het Nederlands taalgebied thans gemeengoed geworden. Achteraf kan het rapport worden aangemerkt als een keerpunt in het maatschappelijk denken over minderheden. Nu sinds medio 1991 de discussie over migratie en minderheden sterk is geïntensiveerd en de thema's ook hoger op de politieke agenda prijken, blijkt veelvuldig te worden teruggevallen op het rapport Allochtonenbeleid. De doorwerking van het gedachtengoed van het rapport in het beleid van nationale en lagere overheden heeft enige tijd nodig gehad. Het 'Nationaal debat integratie', dat in het voorjaar van 1992 op initiatief van de minister van Binnenlandse Zaken is gevoerd, heeft een aantal elementen uit het rapport weer opnieuw onder de aandacht van een breed publiek gebracht. Ook meer dan drie jaar na de publicatie wordt het rapport nog frequent geciteerd in het parlement, in de media en in de wetenschappelijke vakliteratuur. Op tal van symposia over deze thematiek speelt het rapport een rol; leden en medewerkers van de raad zijn dikwijls uitgenodigd een bijdrage aan de discussie te leveren. Tal van spreekbeurten over het rapport zijn gehouden, binnen, maar ook buiten Nederland. Enkele malen is een toelichting verstrekt aan hoge ambtenaren van de Europese Commissie en aan Belgische, Franse, Britse en Zweedse politici en overheidsfunctionarissen. Tenslotte heeft de in het rapport ontwikkelde gedachtengang als basis gefungeerd voor het eindrapport van het 'Community Relations' Project van de Raad van Europa, dat inmiddels in dertien Europese talen is gepubliceerd.

3.2.3 Van de stad en de rand

Aan het einde van de vorige raadsperiode is de WRR gestart met een project over de toekomst van grootstedelijke gebieden. In september 1990 leidde dit tot de publikatie van het rapport Van de stad en de rand. In samenhang met dit rapport zijn vijf publikaties verschenen in de WRR-serie Voorstudies en achtergronden, alsmede een achttal WRR-Werkdocumenten. De raad stelt in zijn rapport voor langs twee sporen te streven naar toegevoegde waarde ten opzichte van het bestaande beleid inzake de grootstedelijke gebieden. In de eerste plaats is het onderzoeksgebied van stedelijke ontwikkelingen vrijwel integraal afgebakend. In plaats van de gebruikelijke invalshoeken van ruimtelijke ordening en bestuurlijke organisatie zijn vier hoofdthema's van stedelijke ontwikkeling geselecteerd en op hun eigen potenties onderzocht. Het betreft:

- de economische bedrijvigheid;
- de sociale stedelijke structuur;
- de maatschappelijke voorzieningen in de grote steden (uitgewerkt naar onderwijs, gezondheidszorg en arbeidsvoorziening);
- de financiële en bestuurlijke positie van de steden.

In de tweede plaats is de stedelijke ontwikkeling op de bovengenoemde gebieden in onderlinge samenhang geanalyseerd vanuit een integrale visie op de institutionele veranderingen van de verzorgingsstaat. De kernvraag van het rapport luidt of de publieke en particuliere partijen in het stedelijk milieu over voldoende responsiviteit beschikken om eigen verantwoordelijkheden te nemen voor de ontwikkelingen in hun gebied.

De raad concludeert dat de economische en sociale ontwikkelingen in de grote steden gedurende de laatste twintig jaren zijn achtergebleven bij die in hun omgeving. De steden blijken over weinig veerkracht te beschikken om hun problemen zelf aan te pakken. Met betrekking tot het geheel van centraal bepaalde voorzieningen bestaat plaatselijk nauwelijks ruimte voor differentiatie. In financieel opzicht zijn de verhoudingen in Nederland uitzonderlijk centralistisch. Deze context bevat voor de steden weinig prikkels om in eigen krachten te investeren. De WRR typeert de stedelijke cultuur zelfs als een 'cultuur van verwachtingen', die bij een toeneming van problemen automatisch een toeneming van subsidies lijkt te veronderstellen.

In het verlengde van de diagnose doet de WRR op veel gebieden concrete beleidsaanbevelingen. Weliswaar dient het Rijk de eigen verantwoordelijkheden te nemen voor de steden, deze zouden met name op het vlak van de economische ontwikkeling en de infrastructuur zwaarder kunnen wegen. Maar een opbloei van de steden zal toch primair gedragen moeten worden door het samenspel tussen de publieke en particuliere partijen ter plaatse. Het sociaal beleid zal meer op versterking van de sociale structuur gericht moeten worden dan op eenzijdige compensatie van achterstanden (stadsvernieuwing, sociale vernieuwing). Voor de drie bovengenoemde maatschappelijke voorzieningen zijn concrete aanbevelingen gedaan over de wijze van decentralisatie, alsmede over mogelijkheden voor grotere differentiatie. Van strategisch belang is voorts de aanbeveling tot vergaande financiële decentralisatie. In dit kader adviseert de WRR om het lokale belastinggebied te verhogen van 10% naar 25% van de plaatselijke inkomsten. En tenslotte wordt een nieuw voorstel uitgewerkt inzake het vraagstuk van bestuurlijke organisatie.

Voorstudies

In samenhang met het WRR-rapport Van de stad en de rand zijn de volgende voorstudies verschenen:

H.F.L. Garretsen en H. Raat, *Gezondheid in de vier grote steden*.

In deze studie is de feitelijke gezondheidssituatie van de bevolking in de vier grote steden in beeld gebracht. Deze blijkt nogal af te wijken van de landelijk

gemiddelde gegevens. Daarnaast werden alternatieven voor stedelijk en regionaal beleid onderzocht in verband met de stelselwijziging van de gezondheidszorg. De studie bood een stimulans voor de Healthy City Movement, waarin Rotterdam zich inmiddels tot internationale core-city heeft ontwikkeld.

W.H. Leeuwenburgh en P. van den Eeden, *Onderwijs in de vier grote steden*. In deze studie werd de onderwijssituatie in de vier grote steden geanalyseerd. Tevens werden de mogelijkheden onderzocht voor de ontwikkeling van een grootstedelijk onderwijsbeleid. De aanbeveling om op centraal stedelijk niveau een maatschappelijk samengestelde onderwijsraad in te stellen is in Amsterdam inmiddels overgenomen.

M.W. de Jong en P. de Ruijter (red.), *Logistiek, infrastructuur en de grote stad*. In deze studie werd nagegaan welke betekenis logistiek en infrastructuur hebben voor de technische ontwikkeling en de ruimtelijke organisatie van de bedrijvigheid in de stedelijke gebieden. Indien wordt nagestreefd dat de steden in de internationale communicatie een strategische schakelfunctie vervullen, zullen verspreid over het hele gebied van de infrastructuur de benodigde condities geschapen moeten worden. Hiertoe bevat de studie een aantal aanbevelingen.

C.P.A. Bartels en E.J.J. Roos, *Sociaal-economische vernieuwing in de grootstedelijke gebieden*.

In deze studie werd het stedelijk economisch beleid in Nederland, Duitsland en Groot-Brittannië doorgelicht aan de hand van acht strategische categorieën. Uit deze studie bleek dat het economisch beleid in de Nederlandse stedelijke gebieden in een aantal opzichten achter loopt, niet alleen bij de genoemde landen maar opvallend genoeg ook bij andere gebiedsdelen in Nederland. Dit geldt bijvoorbeeld voor het samenwerken tussen gemeenten, voor het mobiliseren van de private sector en voor het 'poolen' van financiële middelen.

Het standpunt van de regering

Een eerste korte reactie van de regering is verschenen in de beleidsnota 'Bestuur op Niveau 1'; de definitieve reactie is opgenomen in 'Bestuur op Niveau, deel 2'. Hierin onderschrijft de regering de analyse van de WRR dat de zelfstandige positie van de steden aanzienlijk versterkt dient te worden. Zowel in financieel als bestuurlijk opzicht wordt versterking van de decentrale bevoegdheden bepleit. Daartoe zal onder meer het aandeel van de specifieke uitkeringen in het totaal van de gemeentelijke inkomsten verder worden ingekrompen ten gunste van de algemene uitkering uit het gemeentefonds en het gemeentelijk belastinggebied. Wat betreft de financiële decentralisatie zijn inmiddels twee commissies aan het werk gezet voor een nadere uitwerking van de beleidsopties (de ambtelijke commissie De Kraan en de commissie De Kam). Wat betreft de bestuurlijke decentralisatie neemt de regering de opties van de WRR mee in de beleidsontwikkeling inzake bestuurlijke reorganisatie. Daarnaast vindt verspreid over de diverse beleidsgebieden doorwerking plaats van de aanbevelingen. De regering verwees in haar reactie naar het voornemen tot een algehele 'Decentralisatie Impuls'. Voorts zijn de aanbevelingen opgepakt inzake de regionaal economische beleidsontwikkeling en infrastructuureel beleid, het onderwijsbeleid, gezondheidszorg, sociale zekerheid en ruimtelijk beleid.

Maatschappelijke doorwerking

Het rapport is in tientallen symposia en conferenties aan de orde gesteld. Speciale vermelding verdient de 'commissie Van der Zwan' van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing over de voorstellen voor financiële decentralisatie, resulterend in de publikatie Financiële Prikkel voor Actieve Steden. Naar aanleiding van de vertaalde versie van het rapport (*Institutions and Cities*)

heeft de WRR in samenwerking met de Britse Ambassade in maart 1992 een Anglo-Dutch Conference on Urban Regeneration georganiseerd in de Ridderzaal. Het verslag van de druk bezochte en succesvolle conferentie *Debating Institutions and Cities* is verschenen in de WRR-serie 'Voorstudies en achtergronden'. Naar aanleiding van de conferentie heeft de WRR voor stadsbestuurders en hun adviseurs een werkbezoek georganiseerd naar enige steden in Engeland en Schotland (zie ook par. 3.3.6).

3.2.4 Een werkend perspectief; arbeidsparticipatie in de jaren '90

De raad heeft het thema arbeidsparticipatie op eigen initiatief in studie genomen. Het rapport, dat in december 1990 verscheen en tevens reageert op een adviesaanvraag van de regering van september 1990, vestigt de aandacht op de lage arbeidsdeelname in Nederland vergeleken met concurrerende landen. Per 100 volwassenen bedraagt het aantal werkenden in Nederland 59 (cijfers 1988). Dat is hetzelfde als het Europees gemiddelde, maar veel lager dan in Japan, de Verenigde Staten en de Scandinavische landen. Binnen Europa onderscheidt Nederland zich door de omvang van deeltijdarbeid. Gerekend in arbeidsjaren (full-time banen) is de arbeidsparticipatie in Nederland zes procentpunten lager dan in de EG als geheel.

De lage arbeidsparticipatie hangt samen met de omvang van de werkloosheid, de lage arbeidsdeelname van vrouwen en van oudere mannen en met het grote aantal ontvangers van een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Belangrijke oorzaken van de lage arbeidsdeelname zijn:

- de verschillende kostwinnersvoorzieningen die Nederland rijk is (gratis meeverzekeren van niet-werkende partners in de AOW en de Ziekenfondsverzekering, overdraagbare basisaftrek in de loon- en inkomstenbelasting, hoogte van het minimumloon);
- institutionele regelingen (onvoldoende activerende arbeidsmarktbeleid, tot weinig verplichtende uitvoering van de werkloosheidsregelingen, misbruik van de WAO als oneigenlijk afvloeiingskanaal, de VUT);
- een negatieve spiraal van hoge arbeidskosten, hoge eisen aan werknemers, met als gevolg verhoogde voortijdige uittreding via WW, WAO of VUT en bijgevolg nog hogere arbeidskosten.

De belangrijkste redenen om de lage arbeidsparticipatie als onwenselijk te beschouwen zijn:

- het belang van arbeidsdeelname voor de maatschappelijke participatie van burgers;
- het behoud van een kwalitatief goede verzorgingsstaat in een verouderende samenleving;
- benutting van de toenemende investeringen in onderwijs en scholing;
- Nederlands positie in het proces van internationale beleidsconcurrentie.

Het rapport bevat aanbevelingen op het terrein van het loon- en inkomensbeleid, activerend arbeidsmarktbeleid, onderwijs en scholing, kinderopvang, ouderschapsverlof, arbeidsongeschiktheid en langdurig ziekteverzuim, en de arbeidsdeelname van ouderen.

Voorstudie

In het verlengde van het rapport hebben K.W.H. van Beek (stafmedewerker WRR) en B.M.S. van Praag (lid van de WRR) onderzoek gedaan naar de criteria die werkgevers hanteren bij het selecteren van lager opgeleid personeel. Om deze criteria aan het licht te brengen is gebruik gemaakt van de zogeheten vignetten-methode: aan een representatieve steekproef van werkgevers werden profielschetsen voorgelegd van werkzoekenden zonder baan met de vraag deze te waarderen voor een vacature in het eigen bedrijf. De resultaten van deze studie zijn gepubliceerd in de reeks 'Voorstudies en achtergronden' onder de titel 'Kiezen uit Sollicitanten, concurrentie tussen werkzoekenden zonder baan'.

Werkgevers, zo blijkt uit de studie, baseren hun voorkeuren vooral op kenmerken van de sollicitant die zich niet voor verandering lenen, zoals geslacht, leeftijd, gezondheid en afkomst. Het overheidsbeleid met betrekking tot zwakke groepen op de arbeidsmarkt zou zich om die reden sterker moeten richten op werkgevers. Zij moeten worden gestimuleerd om door beperkte informatie en vooroordelen heen te kijken naar de werkelijke capaciteiten van werkzoekenden zonder baan.

Het standpunt van de regering

In haar reactie op het rapport van juni 1991 stelt de regering het van groot belang te achten dat er meer mensen aan het werk worden geholpen.

Het kabinet onderschrijft daarbij een aanzienlijk aantal WRR-aanbevelingen; een aantal neemt het ook niet over. De aanbeveling om het minimumloon te individualiseren wordt nog nader in studie genomen. In een tweede reactie op het rapport van augustus 1991 argumenteert het kabinet waarom het dit voorstel niet overneemt.

Maatschappelijke doorwerking

Ter gelegenheid van een door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid belegd symposium over de minimumloonproblematiek heeft de WRR zijn voorstel nader toegelicht en gewogen in het licht van de verschenen kritiek (WRR-werkdocument W61).

Een opmerkelijk resultaat van Een werkend perspectief is dat binnen korte tijd niet langer de werkloosheid als het belangrijkste sociaal-economisch probleem geldt, maar de lage arbeidsparticipatie. In het in november 1990 uitgebrachte advies Convergentie en overlegeconomie herformuleert de SER de klassieke doelstellingen van het sociaal-economisch beleid. Eén van de drie nieuwe doelstellingen luidt: 'de bevordering van een zo groot mogelijke arbeidsparticipatie'. Overeenstemming over de relevantie van dit probleem opent de weg naar consensus over de aanpak ervan.

3.2.5 Technologie en overheid: enkele sectoren nader beschouwd

In januari 1991 publiceerde de raad het rapport *Technologie en overheid: enkele sectoren nader beschouwd*. Uitgangspunt van dit rapport is dat wetenschappelijke en technologische vernieuwing wezenlijk is voor het welvaartsbehoud in de samenleving. De Nederlandse overheid heeft altijd goede redenen gehad om betrokken te zijn bij wetenschap en technologie. Deze betrokkenheid komt voort uit het eigen gebruik van technologie bij het uitvoeren van kerntaken, uit wettelijke verplichtingen en, meer in het algemeen, uit de mate waarin een relatief klein land, zonder veel natuurlijke hulpbronnen, voor zijn economische groei is aangewezen op kennisintensieve activiteiten. Het beleid ter bevordering van de technologische ontwikkeling is toegerust met een groot aantal instrumenten die in de loop van de tijd verder zijn verfijnd. Niettemin meent de raad dat een nadere bezinning geboden is in het licht van twee tendensen. Ten eerste is er de alom optredende schaalvergroting. Naast de drastische vergroting van markten en de hierbij behorende verscherpte concurrentie, gaat het ook om de groeiende omvang en complexiteit van wetenschap en technologie. De internationalisering en schaalvergroting op dit gebied stellen een klein land voor de vraag hoe aansluiting te behouden bij de internationale kennisontwikkeling. Ten tweede dringt de wetenschap steeds verder door in de maatschappij, hetgeen leidt tot grote maatschappelijke effecten en een groeiende afhankelijkheid van kennis.

Per sector is onderzocht welke veranderingen er zijn te verwachten, hoe men hierop denkt te reageren, welke technologische ontwikkelingen hier nuttig zouden kunnen zijn, welke belemmeringen voor innovatie men ondervindt of denkt te gaan ondervinden en welke rol de overheid kan spelen bij het oplossen of verminderen daarvan.

Het rapport heeft een signalerende en probleemstellende functie. Om een uitdrukkelijke reactie van het kabinet is niet gevraagd. Voorgesteld wordt dat de betrokken departementen kennis nemen van het rapport en de bijbehorende sectorstudies en zich vervolgens met de betrokken sectoren beraden over de knelpunten en oplossingsmogelijkheden die hierin worden aangegeven.

Voorstudies

Om zo effectief mogelijke ondersteuning te bieden is inzicht nodig in specifieke omstandigheden en knelpunten die bij het technologiebeleid optreden. De raad heeft daartoe onderzoek doen uitvoeren naar een viertal sectoren, te weten de landbouw, de chemische industrie, de grond-, wegen- en waterbouwsector en de sector transport en logistiek. In dit kader publiceerde de raad per sector een studie in de serie 'Voorstudies en achtergronden'.

Verder zijn enkele meer algemene aspecten van technologiebeleid onderzocht. Deze hebben hun weerslag gevonden in drie voorstudies, te weten Technologie en wetenschapsbeleid in veranderende economische theorievorming, Verschuivingen in het technologiebeleid: een internationale vergelijking vanuit de praktijk, en tenslotte Samenhang in doen en laten: de ontwikkeling van wetenschaps- en technologiebeleid.

W.M. de Jong, *Perspectief in innovatie: de chemische industrie nader beschouwd*
De chemie is, als wetenschap en als industrie, sterk in beweging. De wetenschappelijke kennis wordt op een aantal gebieden snel groter. Grenzen tussen wetenschappelijke disciplines en tussen economische sectoren vervagen. Verschuivingen in marktstructuren en de toenemende noodzaak van een goed milieubeheer dwingen de chemische industrie tot een fundamentele reflectie. Zij staat aan het begin van een periode van belangrijke structurele aanpassingen. De studie brengt deze aanpassingen in kaart. Daarbij wordt tevens de mogelijke rol van de overheid gemarkeerd. De studie komt onder meer tot de volgende conclusies:

- de algemene notie dat de Nederlandse economie ter behoud van welvaart en werkgelegenheid zal moeten opschuiven naar meer kennisintensieve activiteiten verhoudt zich zeer wel met voortzetting van de basischemie in Nederland;
  - bevordering van innovatie in de chemie is veel meer dan het voeren van een goed R&D- of technologiebeleid;
  - het overheidsbeleid zet het universitaire onderzoek en onderwijs in de chemie in negatieve zin kwalitatief sterk onder druk;
  - het milieubeleid van de overheid is in bepaalde opzichten inadequaat gelet op de ontwikkelingen die op de chemie afkomen.
- Op een aantal specifieke punten worden aanbevelingen ter verbetering van het overheidsbeleid gedaan.

C.L.J. van der Meer, H. Rutten en N.A. Dijkveld Stol, NRLO/LEI, *Technologiebeleid in de landbouw*

Deze studie heeft een driedelig doel: het opsporen van een aantal kenmerken van succesvol wetenschaps- en technologiebeleid voor de landbouw, het aangeven van de rol die de produktiefactoren kennis en O&O-inspanningen spelen voor de sectorale groei en een bijdrage aan de vraag welke rol de overheid moet spelen in het technologiebeleid voor de landbouw. De studie komt onder meer tot de volgende conclusies:

- samenhang van beleidsinstrumenten en samenwerking van de betrokken partijen zijn essentieel voor het succes van technologiebeleid;-handhaving van de geavanceerde positie van de Nederlandse landbouw vergt meer O&O-inspanningen;
- structurele veranderingen in de produktiekolom vragen om herziening van de relatie tussen overheid en bedrijfsleven bij de financiering van O&O-inspanningen;

- de verdere groeikansen voor de landbouwkolom liggen in specialisatie, besparing op inputs, produktverbetering en -differentiatie en export van technologisch hoogwaardige produktiemiddelen;
- het technologiebeleid moet meer op de ketens en de bedrijfskolom als geheel worden gericht: het moet zich daarbij beperken tot sturing op hoofdlijnen;
- het technologiebeleid moet een verbreed draagvlak vinden voor de veelzijdiger wordende doelstellingen;
- het landbouwkennissysteem kan en moet in hoofdzaak een open karakter behouden.

F.H. Mischgofsky, *Overheid en innovatiebevordering in de grond-, water- en wegenbouwsector*

Het huidige onderzoeks- en ontwikkelingspotentieel is zowel te eenzijdig gericht als te beperkt in aandachtsgebieden en omvang. Daarom wordt voorgesteld het ontwikkelingstempo in de sector te vergroten langs drie sporen:

- een ontwikkelingsbevorderend overheidsbeleid;
- een ontwikkelingsbevorderend normeringsbeleid: door de overheid als hoeder van het maatschappelijke belang en door de overheid als kritische klant en opdrachtgever;
- een versterking van het onderzoekbeleid: een aanzienlijke vergroting van het overheidsbudget voor onderzoek te sturen, enerzijds, op basis van de wensen van de overheid en het bedrijfsleven, en anderzijds op basis van kwantitatieve en kwalitatieve afschatting van het potentieel maatschappelijke en economische rendement van onderzoeksresultaten.

F.M. Roschar (red.), H.L. Jonkers en P. Nijkamp, *Meer dan transport alleen*

De ontwikkeling van de sector Transport en Logistiek heeft grote invloed op de nationale en zeker ook internationale concurrentieverhoudingen van de komende tijd. Hier zijn twee probleemvelden te onderscheiden. Ten eerste is er de heterogeniteit van de sector die noodzakelijke ontwikkelingen in de transporttechnologie belemmert. Ten tweede is er een ernstige discrepantie tussen de vereiste transportcapaciteit en de voor dat transport beschikbare infrastructuur. Oplossingsrichtingen die voor de sector naar voren komen, zijn:

- veredeling van de transportfunctie, waardoor de transportfunctie wordt verbonden met het produktieproces van verladings- en ontvangers;
- ontwikkeling van nieuwe technologie voor de sector, voorlopig geholpen door de overheid.

B. Dankbaar, Th. van Dijk, L. Soete en B. Verspagen, *Technologie en wetenschapsbeleid in veranderde economische theorievorming*

Deze voorstudie bestaat uit twee delen. In het eerste deel wordt een beeld verschaft van het Nederlandse technologiebeleid en de wijze waarop dit vanuit traditioneel perspectief geanalyseerd kan worden. Het gaat hier om de traditionele economisch-theoretische benadering van technologiebeleid zoals die sinds de jaren zestig is ontwikkeld. Het beleid wordt ook in traditionele termen beschreven. In het tweede deel wordt een nieuwe visie ontwikkeld op het technologiebeleid. Er wordt een schets gegeven van de meer evolutionair gerichte kijk op technologie en economie. Daarop volgen ook de implicaties voor het beleid.

A.J.M. Roobeek en E. Broesterhuizen, *Verschuivingen in het technologiebeleid*

In deze studie gaat het om een globale vergelijking van het technologiebeleid in een negental Europese landen, te weten Nederland, de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk het Verenigd Koninkrijk, Denemarken, Zweden, Noorwegen, Zwitserland en Oostenrijk. Gekeken is met name naar interventies en interventiemechanismen van de overheid waaruit een verbreding van het bedoelde beleid spreekt. Uiteengezet wordt dat verbreding van het maatschappelijke draagvlak een essentiële voorwaarde is voor technologische en sociale vernieuwing. De studie concludeert dat het beleid voor wetenschap, techno-

- logie en samenleving belangrijk kan worden verbeterd als dit beleid zou worden gekenmerkt door:
- een heldere politieke visie voor de lange termijn, waarin het gewenste profiel van de (Nederlandse) samenleving geschetst wordt en de keuzen die daaraan ten grondslag zouden moeten liggen;
  - een geïntegreerde systeem-gerichte benadering van beleidsthema's, met name op sectorniveau;
  - de vorming van een maatschappelijk draagvlak voor het beleid;
  - stapsgewijze en open ontwikkeling tot beleid.

H.L. Jonkers, F.M. Roschar, *Samenhang in doen en laten; de ontwikkeling van wetenschaps- en technologiebeleid*

In deze voorstudie worden mogelijkheden onderzocht voor verhoging van de coherentie in het wetenschaps- en technologiebeleid en voor verbeterde afstemming met ander beleid. De voorstudie komt tot de conclusie dat verhoging van de coherentie kan worden bereikt door een analytische methodiek. In deze methodiek wordt gebruik gemaakt van maatschappelijke factoren die richting geven aan de ontwikkeling en exploitatie van kennis. De gepresenteerde produktgerichte benadering geeft aan hoe een goede synthese tussen algemeen en gericht wetenschaps- en technologiebeleid zou kunnen ontstaan.

Maatschappelijke doorwerking

Gedurende de laatste jaren is het belang van technologiebeleid in algemene zin in diverse overheidsnota's benadrukt. In het rapport van de WRR wordt gepleit voor een maatschappelijke verbreding van het beleid en wordt een systematiek gepresenteerd waarvan een beleidspiramide de hoeksteen vormt. Zowel de verbreding als de gepresenteerde systematiek hebben in de verdere discussie over de operationalisering van het technologiebeleid een vruchtbare rol gespeeld.

3.2.6 De onderwijsverzorging in de toekomst

Op 15 november 1990 verzocht de regering de raad advies uit te brengen over de Wet op de Onderwijsverzorging (WOV), die met ingang van 1 januari 1995 expireert.

Een jaar later, op 15 november 1991, adviseerde de raad om na het verstrijken van de WOV aan de scholen formatie-eenheden toe te kennen voor schoolgerichte onderwijsverzorging. Het geld voor de onderwijsverzorging gaat dan rechtstreeks naar de scholen, die zo een veel grotere vrijheid krijgen om in de behoefte aan verzorging te voorzien.

Externe besteding en interne besteding binnen de school zijn mogelijk. Het budget wordt aan scholen voor primair en secundair onderwijs toegekend, naar rato van het aantal leerlingen. Scholen kunnen afspraken maken over gebundelde besteding van de middelen om versnippering tegen te gaan en om de effectiviteit te vergroten.

Gemeentelijke overheden die dit willen kunnen ook na de expiratie van de WOV financieel aan de regionale schoolbegeleiding bijdragen, waarbij de doorberekenningsregel onverminderd van toepassing blijft.

Op deze manier wordt de bestedingsvrijheid van scholen vergroot en is snelle aanpassing mogelijk aan veranderende behoeften en omstandigheden.

Van essentieel belang is ook een klimaat te scheppen dat bevorderlijk is voor kwaliteitsverbetering. In een klimaat dat de scholen stimuleert en aanspreekt op hun verantwoordelijkheid voor de feitelijke kwaliteit van het onderwijs, past dat de schoolprestaties beter zichtbaar worden gemaakt. Vergelijkbaarheid met andere scholen is daarbij van belang. Zicht op de feitelijke prestaties van de scholen is ook van belang voor het beroep dat scholen doen op de onderwijsverzorging. Naarmate het bevoegd gezag en de schooldirectie beter zicht

hebben op de sterke en zwakke punten van hun scholen, kunnen zij een beter gemotiveerd en meer gericht gebruik maken van de diensten van de schoolgerichte en de specifieke verzorging.

Studie ten behoeve van het WRR-rapport inzake de onderwijsverzorging

De WRR heeft het Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen (ITS) verzocht om de haalbaarheid te onderzoeken van een vergelijkende kwaliteitsbeoordeling van basisscholen, scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs en scholen voor voortgezet onderwijs. Zo'n toetsing past in het idee van een terughoudende overheid die slechts op bepaalde cruciale aspecten het functioneren van het door haar gefinancierde onderwijs toetst.

Na confrontatie van drie scenario's met een reeks beoordelingscriteria, bevelen de auteurs van de studie een mengvorm aan waarin de overheid de scholen verplicht tot deelname aan een of andere vorm van vergelijkende prestatie-beoordeling door middel van meting van prestaties van leerlingen, waarbij zij bepaalde minimum-basisprincipes vastlegt.

Het standpunt van de regering

De regering is het eens met de kern van het advies van de WRR over kwaliteitszorg in het onderwijs. De bepaling van het beleid – zowel op landelijk niveau als op het niveau van gemeenten en scholen – zou meer moeten steunen op gegevens over de bereikte leerresultaten (output) in samenhang met gegevens over de leerlingen die de school heeft toegelaten (input) en het onderwijsleerproces dat de school heeft georganiseerd (proces).

Ook geeft zij er, in navolging van de WRR, de voorkeur aan om de wettelijke basis van de onderwijsverzorging, die betrekking heeft op directe ondersteuning van scholen, te regelen in de bestaande functionele onderwijswetten voor de verschillende schooltypen. Belangrijkste motief voor deze keuze is dat daarmee ook in juridisch opzicht een sterkere verbinding tussen vragers en aanbieders tot uitdrukking wordt gebracht.

3.2.7 Milieubeleid: strategie, instrumenten en handhaafbaarheid

Op 5 september 1990 verzocht de regering de WRR om advies uit te brengen over de relatie tussen milieu, economie en bestuur. Daarbij stelde zij twee vragen. Ten eerste werd aandacht gevraagd voor de instrumentering van het milieubeleid. Op 29 april 1992 bracht de WRR hierover het advies Milieubeleid: strategie, instrumenten en handhaafbaarheid uit.

Dit advies bevat vier belangrijke gedachten. Ten eerste gaat het er in het milieubeleid primair om het milieu-aspect expliciet in het keuzegedrag van instituties en individuen te betrekken. Daarom moet, zo meent de raad, de structurele beperking van het gebruik van het milieu waar mogelijk worden ingebouwd in de structuur en ordening van het maatschappelijk verkeer. Dit pleit voor een terughoudender toepassing van directe regulering en meer aandacht voor het nog slechts gedeeltelijk of nog niet benutte potentieel van de andere reguleringsvormen: financiële, privaatrechtelijke en sociale regulering. Deze instrumenttypen, hun mogelijkheden en beperkingen worden uitvoerig in het advies besproken.

De tweede boodschap van het rapport betreft de instrumentkeuze. De raad heeft een methodiek ontwikkeld waarin de keuze van het optimale instrumentarium wordt bepaald aan de hand van eigenschappen van de instrumenten, kenmerken van het op te lossen probleem en algemene criteria van goed bestuur. Als onderdeel van deze *situatiekenmerkenmethode* is tevens een typologie ontwikkeld, die kan worden beschouwd als een voorsorteer methode voor instrumentkeuze. Aan de hand van deze methodiek komt de raad tot concrete

aanbevelingen op een viertal beleidsterreinen: landbouw, energiegebruik, afval en particulier autogebruik.

Om de instrumenten adequaat in te kunnen zetten, is ook het schaalniveau van het beleid van groot belang. Idealiter is dit schaalniveau zo groot dat het zowel de schaal van de ecologische als van de economische effecten van het milieuprobleem omvat. Veel milieuproblemen doorkruisen echter de bestaande bestuurlijke niveaus. De raad benadrukt daarom het belang van een actieve milieudiplomatie die kan bewerkstelligen dat ieder milieuprobleem op de daarvoor geëigende bestuurlijke schaal wordt behandeld. Dat is de derde centrale gedachte van het rapport.

Tot slot pleit de raad ervoor het milieubeleid op te zetten als een leerproces: doeleinden en instrumenten moeten gewogen en herwogen worden.

De tweede vraag die de regering in de adviesaanvraag stelde, betreft een nadere uitdieping van het begrip duurzaamheid. De raad meent dat het niet mogelijk is om het begrip duurzame ontwikkeling goed en objectief te definiëren. De probleemstelling voor het advies luidt daarom als volgt: welke concepties ten aanzien van duurzame ontwikkeling zijn te formuleren en welke consequenties zouden deze voor milieu en maatschappij kunnen hebben zo daarnaar gehandeld wordt? Er worden verschillende concepties van duurzame ontwikkeling geschetst. Op een aantal deelgebieden (wereldvoedselvoorziening, energieproblematiek, watervoorziening, grondstoffenproblematiek en verschraving van de natuur) worden deze concepties nader uitgewerkt. Zichtbaar zal worden gemaakt dat afweging, ook tussen milieu-waarden onderling, onontkoombaar is. Het bevorderen van duurzaamheid is thans één van de grootste uitdagingen voor de mensheid. In de volgende raadsperiode zal de raad hierover rapporteren.

Het standpunt van de regering

Op 10 december 1992 kwam het regeringsstandpunt uit. De regering onderschrijft in hoofdlijnen zowel de analyse, als de algemene aanbevelingen uit het rapport. Het pleidooi van de raad om meer gericht gebruik te maken van andere instrumenttypen dan die behorend tot directe regulering wordt door het kabinet gedeeld. Voor vermindering van de publieke handhavingslast is het zaak, zo stelt het kabinet, milieuwaarden een geïntegreerd onderdeel te laten zijn van het keuzegedrag in de markt. Het meer benutten van het potentieel van instrumenten die zich richten op transactie en overreding is daarbij van groot belang, zij het dat in het milieubeleid vooral moet worden gezocht naar de optimale instrumentenmix, waarbij gebruik gemaakt wordt van de complementariteit van de verschillende instrumenttypen.

De door de raad ontwikkelde methodiek voor instrumentkeuze wordt door het kabinet als bijzonder dienstig gewaardeerd, zij het dat de methodiek voor toepassing nadere uitwerking behoeft.

In het volgend Nationaal Milieubeleidsplan zal de regering met concrete voorstellen komen. Daarin zal ook worden ingegaan op de aanbevelingen van de raad voor een actieve milieudiplomatie, waarin het transactiekarakter wordt versterkt. Het geldt ook voor de beleidsvelden waarop in het rapport de methode voor instrumentkeuze werd toegepast, namelijk landbouw, afval, energiegebruik en particulier autogebruik. Wel wordt in de regeringsreactie aangekondigd dat de voorstellen van de raad voor een regulerende energieheffing met een vrije voet, indien deze in overeenstemming zijn te brengen met de EG-voorstellen, zullen worden betrokken bij de voorbereiding van het kabinetsstandpunt over een regulerende energieheffing.

In het algemeen konden de sociale partners, evenals de Stichting Natuur en Milieu, instemmen met de hoofdlijnen van het rapport. Ook kon men zich vinden in de aanbeveling om, ter bestrijding van het broeikas-effect, een regulerende energieheffing op mondiale schaal in te voeren. De suggestie van de raad om een regulerende heffing in Nederland in te voeren (ter vervanging van de Wabm voor wat betreft de fossiele brandstoffen) als opstap naar zo'n mondiale heffing werd door de werkgevers afgewezen. Overigens suggereerde de raad ongewenste effecten van deze heffingen op de concurrentiepositie van bedrijven te voorkomen door een deel van het verbruik vooralsnog vrij te stellen van zo'n heffing. De publiciteit concentreerde zich vooral op de opmerkingen van de raad over deze regulerende heffingen.

3.2.8 Grond voor keuzen

In het in 1992 gepubliceerde rapport *Grond voor keuzen*; vier perspectieven voor de landelijke gebieden in de Europese Gemeenschap worden vier scenario's uitgewerkt voor de grondgebonden land- en bosbouw in de Europese Gemeenschap tot circa 2015. In de vorm van mogelijke toekomstige verdelingen van het grondgebruik worden de gevolgen van verschillende prioriteiten in het beleid zichtbaar gemaakt.

Het rapport is ingegeven door een aantal ontwikkelingen die tezamen kunnen leiden tot beleidsproblemen in de toekomst. De toename van de grondproductiviteit in de landbouw lijkt structureel van aard. Tegelijkertijd is door het vigerende landbouwbeleid het Europese landbouwareaal grotendeels in stand gehouden. Dit heeft dan ook geleid tot al maar toenemende overschotten. Haaks op deze ontwikkelingen staat een toenemende maatschappelijke aandacht voor duurzame instandhouding van milieu, natuur en landschap en de gedachte dat dit doel wordt bedreigd door de huidige ontwikkelingen in de landbouw.

In het rapport wordt uiteengezet dat de raad voor een *strategische heroriëntatie* in de eerste plaats informatie nodig acht over de toekomstige ontwikkelingsmogelijkheden van de grondgebonden landbouw. Hierbij kan niet alleen van het heden worden uitgegaan. Met name in de landbouw en haar omgeving zijn nog in het recente verleden enorme veranderingen opgetreden. Dat kan weer gebeuren. Daarom worden verschillende mogelijkheden verkend waarmee opties voor het beleid worden geboden. De resultaten van de verkenning leveren op die manier richtpunten voor de besluitvorming.

Deze opties heeft de WRR verkend door vier modelmatige scenario's uit te werken. Hierbij gaat het om verkenningen die de grenzen aangeven van *elke* toekomstige ontwikkeling binnen technische randvoorwaarden. Hoger (of lager) dan de hier gevonden waarden kan niet.

In de discussie over de toekomst van de Europese landbouw kunnen grofweg vier hoofdstromingen worden herkend die in deze studie zijn gekoppeld aan de informatie omtrent technische mogelijkheden. Op deze manier zijn vier scenario's ontwikkeld die zichtbaar maken wat de gevolgen zijn van het stellen van duidelijke prioriteiten in het beleid. De scenario's leveren beelden op van het grondgebruik in de landelijke gebieden in Europa die zo goed mogelijk passen bij de per visie gewenste toekomst, te weten:

- scenario A: vrije markt en vrijhandel;
- scenario B: regionale ontwikkeling;
- scenario C: natuur en landschap;
- scenario D: milieuhygiëne.

De scenario's laten onderlinge verschillen zien, maar vooral ook verschillen ten opzichte van de huidige situatie. Zo kan bijvoorbeeld het grondgebruik teruglopen van 127 miljoen hectare nu naar ongeveer 26 miljoen hectare. Dit gebeurt wanneer op een minimaal areaal landbouw wordt bedreven onder strenge milieu-randvoorwaarden (scenario C). Wordt zo veel mogelijk vastgehouden aan de huidige werkgelegenheid, dan komt het areaal op ongeveer 80 miljoen hectare (scenario B).

Voorstudie

In de studie *Development of Rural Areas in Europe: The Claim for Nature* onderzoeken Bischoff en Jongman van de Landbouwuniversiteit Wageningen (vakgroep Ruimtelijke Planvorming) de ontwikkeling van een tentatieve ecologische hoofdstructuur voor de Europese Gemeenschap.

Hun belangrijkste conclusie luidt dat het veilig stellen van de natuur in de EG een forse uitbreiding van het areaal beschermd natuurgebied vereist. Op dit moment heeft ongeveer 3% van de EG een beschermde status. Op termijn moet dit stijgen tot ongeveer 35% om de natuur te kunnen handhaven. De studie bevat naast een uitgebreide verantwoording van de gevolgde werkwijze en de beschrijving van de algemene uitkomsten een meer gedetailleerde beschrijving van de ecologische hoofdstructuur van elke EG-lidstaat afzonderlijk.

De werkwijze en de behaalde resultaten hebben model gestaan voor een initiatief van het ministerie van Landbouw, Visserij en Natuurbeheer om internationale prioriteiten op het gebied van natuurbescherming te stellen.

Het standpunt van de regering

De regering heeft op 13 januari 1993 gereageerd. In deze reactie wordt, naast een aantal punten van kritiek, de hoofdboodschap van het rapport onderschreven. De regering spreekt zich uit voor het weer op de agenda plaatsen van de doeleinden van het gemeenschappelijk landbouwbeleid voordat wederom een zich snel uitdijende discussie over de in te zetten instrumenten wordt gevoerd. Daarnaast geeft de regering aan nader onderzoek te wensen naar de toenemende weerstanden waarop een beleid gericht op het duurzaam in gebruik houden van de huidige landbouwgrond zal stuiten.

Maatschappelijke doorwerking

In de landbouwereld werden de resultaten aanvankelijk als schokkend ervaren, hoewel niet werd ontkend dat de uitkomsten mogelijk zijn bij een bepaalde vorm van beleid. In verschillend regionale bijeenkomsten werd aan het rapport de conclusie verbonden dat nog meer dan voorheen de landbouwsector zijn kansen moet identificeren en vervolgens benutten. Dus niet afwachten wat het (Brusselse) beleid voor de sector in petto heeft, maar zelf initiatieven ontplooiën.

De uitgewerkte scenario's gaven de discussie over de doeleinden voor beleid van de landelijke gebieden in Europa een nieuw input. De doorbreking van een aantal paradigma's ten aanzien van onder andere extensivering versterkten deze discussie.

In de wetenschappelijke wereld heeft het rapport geleid tot het weer opleven van de discussie welke methoden het meest geëigend zijn om toekomstverkenningen mee uit te voeren. Deze discussie heeft inmiddels een vrijwel permanent karakter: in de afgelopen jaren is bij de publikatie van verschillende WRR-rapporten hierover gediscussieerd. Nu het onderwerp van studie zo concreet is lijkt echter een meer op argumenten dan op overtuiging gestoelde discussie een kans te maken. Zowel in vakbladen als op discussiebijeenkomsten wordt meer en meer duidelijk waarin de verschillen tussen de methoden zijn gelegen. Aan een kant staan de verdedigers van de 'traditionele' economische

analyse waarbij vooral historisch gerealiseerde elasticiteiten een belangrijke rol spelen in het opstellen van plausibel geachte ontwikkelingen in de toekomst. Aan de andere kant de verdedigers van op technisch-economische randvoorwaarden leunende verkenningen van toekomstmogelijkheden die in meer technische zin mogelijk lijken. Dat het verschil in aanpak het gevolg is van een verschil in primaire vraagstelling komt in de huidige discussie scherp voor het voetlicht.

Met dit rapport heeft de raad willen laten zien dat de technische omgeving waarbinnen landbouw zich afspeelt duidelijk maakt dat beleid dat niet is gericht op het verminderen van het areaal cultuurgrond contraproductief is. Een keuze voor het geforceerd in productie houden van grond – mede om kunstmatig werkgelegenheid in stand te houden – belemmert de totstandkoming van nieuwe structuren in de sector. Zo wordt ook milieu- en teelttechnische verbetering, die mogelijk is dankzij technologische vooruitgang, gefrustreerd. Of die veranderingen passen binnen de economische randvoorwaarden die gelden op dit moment wordt in het rapport niet besproken. Er wordt echter wel duidelijk gemaakt dat er nu grond is voor keuzen die verder gaan dan beslissingen over instrumenten alleen.

3.2.9 Ouderen voor ouderen

Aan het einde van de vierde raadsperiode voltooide de raad het rapport Ouderen voor ouderen. In dit rapport is een aantal gevolgen in kaart gebracht van de veroudering van de bevolking die Nederland in de komende decennia te wachten staat. Geconstateerd wordt dat ontgroening en vergrijzing onontkoombare processen zijn. Een bevolkingsbeleid, gericht op geboortenbevordering en/of bevordering van de immigratie, zou deze processen enigszins kunnen afremmen, maar het voeren van zo'n beleid wordt door de raad om andere dan demografische redenen verworpen.

Daarom staat de WRR vooral stil bij de vraag hoe de samenleving de gevolgen van de veroudering van de bevolking kan opvangen en welke rol de overheid in dit verband kan spelen. Deze gevolgen zullen vooral merkbaar zijn op gebieden waar solidariteit tussen generaties traditioneel een grote rol speelt. Achtereenvolgens wordt nagegaan hoe de gevolgen van een veroudering van de beroepsbevolking kunnen worden opgevangen, hoe de oudedagsvoorzieningen betaalbaar kunnen blijven en hoe de zorgsector een toenemende zorgvraag en een afnemend arbeidsaanbod zou kunnen verwerken.

De raad concludeert dat een oudere bevolking, gemeten naar huidige maatstaven, hogere maatschappelijke kosten met zich meebrengt dan een jonge. Daarom is het nodig het maatschappelijk draagvlak voor de collectieve sector te vergroten door een hogere arbeidsparticipatie en het terugdringen van diverse vormen van vervroegd uittreden. Ook de oudedagsvoorziening kan onder druk komen te staan. Ongeacht voor welke maatregelen precies wordt gekozen, zullen de ouderen van de toekomst meer dan thans moeten bijdragen aan hun eigen oudedagsvoorzieningen, zowel bij de pensioenen als in de zorgsector. De wijzen waarop dit zou kunnen, worden in het rapport aangegeven. In de meeste gevallen moet met een denivellerend effect op de inkomens van huishoudens rekening worden gehouden, wil men de collectieve-lastendruk niet te veel laten oplopen.

Omdat het rapport pas aan het einde van deze vierde raadsperiode werd afgerond, is een regeringsreactie bij het verschijnen van deze publikatie nog niet beschikbaar.

3.2.10 Cultuurpolitiek

Op cultureel terrein hebben internationalisering en 'Europa' een tegenbeweging opgeroepen, waarbij cultuur als laatste plechtanker wordt gezien voor de te behouden nationale identiteit en soevereiniteit. Tegelijkertijd zien we dat voor de cultuur belangrijke sectoren als omroep, kunst, wetenschap en (hoger) onderwijs steeds meer een internationaal karakter krijgen. Deze ontwikkelingen vragen ook van de Nederlandse overheid een positiebepaling; actief cultureel protectionisme en een houding van 'laissez-faire' vormen de uiteinden van de schaal van mogelijke keuzes.

Voorstudies

Met het oog hierop heeft de raad enkele verkennende studies laten verrichten. Zo verscheen in 1992 in de serie 'Voorstudies en achtergronden' *Cultuurpolitiek, het mogen en moeten*. Daarin gaan de auteurs na welke rechtsbeginselen en politiek-ideële stromingen de feitelijk in ons land gevoerde cultuurpolitiek hebben bepaald. Wat zijn in internationaal, met name Westeuropees, verband algemeen aanvaarde elementen en waar is sprake van een typisch Nederlandse cultuurpolitiek?

Een andere studie die is verschenen in de serie 'Voorstudies en achtergronden' gaat in op de wijze waarop in Duitsland het spanningsveld tussen de nationale culturele identiteit en internationalisering wordt ervaren en de betrokkenheid hierbij van de Duitse overheid.

3.2.11 Burgerschap

Eind 1991 besloot de raad het thema burgerschap aan zijn agenda toe te voegen en binnen een jaar over dit onderwerp naar buiten te treden. De raad wilde in het bijzonder het volgende presenteren:

- a. een uitgewerkt theoretisch kader, dat het begrip burgerschap plaatst temidden van de dynamiek van theoretische stromingen van respectievelijk de burger als calculerende drager van rechten en voorkeuren, de burger als lid van de gemeenschap en het neo-republikeins burgerschap;
- b. een aantal studies, waarin wordt nagegaan wat de strekking en de reikwijdte van het burgerschapspectief op verschillende deelterreinen is. Afzonderlijke deskundigen van buiten en binnen de WRR werden aangesproken op hun expertise met betrekking tot een bepaald beleidsterrein alsmede op hun interesse in burgerschap.

Het theoretisch kader dat is ontwikkeld, wordt weergegeven in *Eigentijds burgerschap*, een WRR-publikatie vervaardigd onder leiding van H.R. van Gunsteren, voorafgegaan door een toelichting van de raad. De WRR beoogt met deze bijdrage de kwaliteit van de aandacht voor burgerschap te verhogen. De bijdrage is een interventie in een lopend debat en beoogt niet om alle voorgaande stappen in dit debat weer te geven, noch hierin het laatste woord te hebben.

De studies naar de reikwijdte van burgerschap in de praktijk zijn onder de titel *Burgerschap in praktijken* (deel 1 en deel 2) gepubliceerd in de reeks 'Voorstudies en achtergronden'. Er zijn zeventien praktijkdeelstudies in opdracht van de raad vervaardigd. De thema's zijn: alloctonen (C.E.S. Choenni), ambtenaren (P. den Hoed), arbeid (W.J. Dercksen samen met G. Engbersen), belastingdienst (E.A.G. van der Ouderaa), cultuurbegrip (A. de Ruijter), drugverslaving (E.W. van Luijk), Europees burgerschap (J.C.I. de Pree), journalistiek (W.J. Witteveen), kindbescherming (N.A. Stegerhoek), krijgsmacht (J.A.A. van Doorn), onderwijs (W.K.B. Hofstee), organisaties (M.A.P. Bovens), politiewezen (C.J.C.F. Fijnaut), psychiatrische patiënten (M.C.H. Donker), sociale

zekerheid (R.J. van der Veen), veiligheidsdienst (A.W.H. Docters van Leeuwen), voorlichting (M. Bolle samen met H.R. van Gunsteren).

Mede naar aanleiding van het verschijnen van deze publikaties heeft de WRR op 17 december een congres georganiseerd in de Beurs van Berlage te Amsterdam (zie ook par. 3.3.8).

3.2.12 Thuiszorg

Als gevolg van de integratie van de Harmonisatieraad Welzijnsbeleid in de WRR werd het onderwerp Thuiszorg aan het werkprogramma toegevoegd. In oktober 1991 is daartoe een projectgroep met haar werkzaamheden gestart. De gedachte achter het aanvatten van dit onderwerp was dat de thuiszorg evenals de zorg meer in het algemeen, de komende jaren in tal van opzichten zal veranderen. Veranderingen die gezien moeten worden tegen de achtergrond van onder meer de beoogde stelselwijziging, de vergrijzing met zijn groter beroep op zorg en wijzigingen in het arbeidsaanbod ten behoeve van de zorg. In de nota van 1991 aan de Tweede Kamer over Thuiszorg in de jaren negentig van staatssecretaris Simons werd aangekondigd dat de WRR hierover een advies zou schrijven.

In de loop van de werkzaamheden aan dit project bleek evenwel dat zolang onzekerheid bestaat over de aard en omvang van stelselwijziging en de gevolgen daarvan, een bepalende omgevingsfactor voor de toekomstige ontwikkeling van de vraag naar en het aanbod van thuiszorg onduidelijk is. Een zinvolle studie naar de mogelijkheden en ontwikkeling van thuiszorg zou onder die omstandigheden betekenen dat de WRR tevens het gehele stelsel van de zorg in studie zou moeten nemen. Gelet op de stand van de discussie hierover leek dit minder zinvol. Daar komt bij dat alleen met betrekking tot de ouderenzorg, waar vooral demografische veranderingen bepalend zijn, reeds een bijdrage wordt geleverd in het rapport over de demografische ontwikkeling van Nederland (zie 3.2.10).

Tegen die achtergrond heeft de raad aan het einde van de vierde zittingsperiode besloten dit project af te sluiten. Het materiaal dat inmiddels is verzameld, zal worden bewerkt tot een zelfstandige studie die als werkdocument of voorstudie zal worden uitgebracht.

3.2.13 Besluitvormingsprocedures rond de grote projecten en infrastructuur

Op 26 juni 1991 verzocht de regering de WRR haar te adviseren over de mogelijkheden tot verkorting van besluitvormingsprocedures rond grote projecten en infrastructuur.

De regering constateert dat door cumulatie van afzonderlijke procedures bij grote projecten er veelal tien jaar of meer verloopt tussen het eerste principebesluit en de aanvang van de uitvoering. Het internationale karakter van veel grote projecten maakt dat Nederland zich steeds minder een laag tempo van besluitvorming kan permitteren. Voor specifieke deel terreinen zijn reeds aanzetten tot verbetering gedaan (bijv. de Tracéwet). Gevraagd wordt om nog andere of meer algemene oplossingen.

Uit een eerste analyse van de problematiek bleek al vrij snel, dat de schijnbaar eenduidige adviesaanvraag bij nadere beschouwing een aantal vragen oproept. Zo is niet geheel duidelijk welke soorten projecten tot het onderwerp van onderzoek behoren. Bovendien is het de vraag of de situatie bij grote projecten, hoe dan ook gedefinieerd, een wezenlijk ander karakter heeft dan bij 'kleinere' projecten. Voorts kan men zich afvragen of de beperking van de analyse tot de fase waarin procedures lopen recht doet aan het feit, dat de voorbereidingstijd en de kwaliteit van de voorbereiding mede bepalend zijn voor het tijdstip van totstandkoming van een project. Tot slot lijkt de problematiek

voort te komen uit een politiek-bestuurlijk systeem, dat met recht en reden een bepaalde opzet heeft gekregen; het aanpassen van een dergelijk systeem is wellicht mogelijk, maar vereist een grondige afweging.

De genoemde overwegingen leidden tot een bredere aanpak van het onderzoek dan aanvankelijk was voorzien. Zo is door middel van literatuurstudie een analyse gemaakt van enkele tientallen projecten, waarbij alle fasen van het project aan de orde komen. Ook de snelheid waarmee nieuwe initiatieven tot wasdom komen wordt onderzocht. Deelstudies zijn uitgezet met betrekking tot:

- de mogelijkheden tot versnelling van grote projecten vanuit bestuurlijk/juridisch oogpunt;
- een internationale vergelijking van de situatie met betrekking tot grote projecten. Dit geldt zowel het feitelijk tijdsbeslag als de discussie over mogelijkheden tot versnelling.

Een interne studie wordt verricht naar de gang van zaken rond grote projecten in het bedrijfsleven.

De gekozen brede aanpak leidde er toe, dat het onderzoek niet in de vierde raadsperiode kon worden afgerond. Het zal in de volgende raadsperiode worden voortgezet.

3.2.14 EG in de komende jaren

Het lidmaatschap van de Europese Gemeenschappen is een van de meest bepalende factoren voor het Nederlands overheidsbeleid. De Gemeenschap en het communautair beleid vormen zowel een aparte, verruimende dimensie voor het nationaal beleid, als ook een kader en begrenzing daarvan. Tegen die achtergrond heeft de WRR in het verleden reeds meermalen aandacht besteed aan de ontwikkeling van de Europese integratie.

Gelet op de vragen waarmee Nederland in de Gemeenschap in de eerstkomende jaren geconfronteerd zal worden: uitbreiding, de richting waarin de EMU en de aanzetten voor de politieke unie in het Verdrag van Maastricht ontwikkeld kunnen worden, de ordening van Europa als geheel in het licht van de ontwikkelingen in Midden- en Oost-Europa, de noodzakelijke aanpak van milieuproblemen op boven-nationaal niveau, alsook de verschuivingen in de structuur van de wereldeconomie, is een bezinning op de uitgangspunten en oriëntatie van het beleid wenselijk. Daarbij zouden de uitgangspunten, concepten en beleidsdoelstellingen die in de afgelopen dertig jaren richting hebben gegeven, opnieuw bezien moeten worden in het licht van de politieke en economische veranderingen in de afgelopen drie jaren. In dat verband is een nadere studie naar het functioneren van bestaande institutionele structuren op Europees en mondiaal niveau en naar het politiek-bestuurlijk vermogen daarvan, wenselijk.

Gegeven het naderend einde van zijn termijn heeft de raad gemeend niet zelf op dit terrein nog een volledige studie aan te vatten, maar slechts een begin te maken met het daarvoor noodzakelijke voorwerk. In dat verband is samen met de Europese Beweging Nederland een werkgroep ingesteld die zich richt op de institutionele mogelijkheden en beperkingen van de structuur van de Europese Gemeenschappen, zoals aangepast door het Verdrag van Maastricht. Naar verwachting zal dit een bruikbare analyse opleveren van het politiek-bestuurlijke vermogen van de huidige institutionele en sociaal-economische structuur van de Gemeenschap, en van de mogelijke ontwikkeling daarvan.

3.3 Conferenties en symposia

3.3.1 Milieu en groei

Het in 1987 uitgebrachte WRR-rapport Ruimte voor groei heeft forse discussies uitgelokt. In dit rapport worden de perspectieven voor de Nederlandse economie niet langer via de veel beproefde trend-extrapolatie verkend, maar is er uitgegaan van de mogelijkheden die de Nederlandse economische structuur biedt. Vervolgens is nagegaan aan welke randvoorwaarden moet worden voldaan. Dat is eveneens gebeurt voor een aantal belangrijke milieuproblemen, te weten verzuring en sanering van belangrijke milieuvervuilende bedrijfstakken.

Met name voor de integratie van milieuproblemen ontmoette een economische verkenning veel waardering. Op 11 februari 1988 is hierover door de WRR in samenwerking met de Vereniging voor Milieuhygiëne een studiedag georganiseerd. Een aantal deskundigen heeft op deze dag de merites van het rapport Ruimte voor groei besproken, maar ook gewezen op lacunes en mogelijke verbeteringen.

Eén verbetering bestond uit het in de verkenningen opnemen van doelstellingen ten aanzien van verzuring zoals die door de Centrale Raad voor Milieuhygiëne in het najaar van 1987 zijn opgesteld. Deze aangescherpte normen zouden een zware claim kunnen leggen op de intensieve veehouderij. De uitkomsten laten zien dat de doelstellingen niet bereikt kunnen worden door middel van technische aanpassingen. De te verwachten technische verbeteringen bleken daarvoor te gering. Geconcludeerd werd dan ook dat inkrimpen van de veestapel op termijn onvermijdelijk zal zijn. Een nog steeds actuele constatering.

3.3.2 De maatschappelijke gevolgen van erfelijkheidsonderzoek

In de voorstudie De maatschappelijke gevolgen van erfelijkheidsonderzoek wordt verslag gedaan van een conferentie die op 16 en 17 juni 1988 door de WRR is georganiseerd in samenwerking met het ministerie van WVC, de Gezondheidsraad en het Instituut voor Gezondheidsethiek. Doel van deze conferentie was om deskundigen en betrokkenen uit verschillende maatschappelijke groeperingen met elkaar van gedachten te laten wisselen over de beleidsconsequenties van de mogelijkheden om voor een toenemend aantal erfelijke aandoeningen voorspellend onderzoek te verrichten.

Tijdens de conferentie zijn de mogelijkheden besproken van de klinische genetica, de juridische context en de ethische vragen voor individu en maatschappij. Ook visies over de rol van verzekeraars, werknemers, artsen en patiënten kwamen aan bod. Tenslotte werd ingegaan op de positie van de overheid in het algemeen en op aandachtspunten voor toekomstig beleid in het bijzonder.

De voorstudie waarin het verslag is gepubliceerd, is integraal in het Engels vertaald.

3.3.3 The Future of Industrial Relations in Europe

Op 7 en 8 juni 1990 is de 65e verjaardag van de toenmalige voorzitter van de raad, prof.dr. W. Albeda, opgeluisterd met een internationale conferentie over de toekomst van de arbeidsverhoudingen in Europa. De conferentie is georganiseerd door de Economische Faculteit van de Rijksuniversiteit Limburg en de WRR, in samenwerking met de Advies- en Arbitrage Commissie en de Nederlandse Vereniging voor het onderzoek van Arbeidsverhoudingen.

Minister-president Lubbers opende de conferentie. Prof. Blanpain zette vervolgens het conferentie-thema uiteen. In een slottoespraak ging minister De Vries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in op de waarde van de overleg-economie. Prof. Albeda besloot de conferentie met een rede onder de titel

'European industrial relations: between possibility and necessity'. Een groot aantal sprekers uit binnen- en buitenland behandelde de verschillende facetten van de toekomst van de arbeidsverhoudingen in Europa: werkgeversorganisaties, werknemersorganisaties, arbeidsverhoudingen in de publieke sector, het Zweedse model, tripartisme, arbeidsverhoudingen als academisch vak, herstructurering en scholing. Sprekers waren onder meer prof. Barbash (University of California), prof. Delamotte (Conservatoire des Arts et Métiers), prof. Fürstenberg (University of Bonn), prof. Gladstone (ILO), Mr. van Maanen (NMB-Postbank), prof. Meidner (Swedish Centre for Working Life), prof. Roberts (London School of Economics), prof. Rood (RU Leiden), prof. Streeck (University of Wisconsin-Madison), prof. Treu (University of Milan) en drs. P. Vos (FNV).

3.3.4 Sociaal-economische gezondheidsverschillen en beleid

In de voorstudie Sociaal-economische gezondheidsverschillen en beleid wordt gekeken wat er bekend is over het bestaan van sociaal-economische gezondheidsverschillen en wat er door diverse partijen in Nederland is gedaan of gedaan zou kunnen worden aan het terugdringen van dergelijke verschillen. Deze voorstudie vormde de basis voor een conferentie die georganiseerd is door het ministerie van WVC en de WRR als vervolg op een eerdere conferentie over hetzelfde thema in 1987.

3.3.5 Jeugd in ontwikkeling

In het kader van het werkprogramma van de WRR is gediscussieerd over de mogelijkheid een studie te verrichten naar de omstandigheden en de perspectieven van de Nederlandse jeugd en de invloed van overheidsbeleid daarop. Ter nadere gedachtenbepaling is aan een aantal deskundigen gevraagd advies te schrijven over de stand van wetenschappelijke inzichten over de ontwikkeling en de kansen op ontwikkelingsstoornissen van met name jonge kinderen en jeugdigen tot achttien jaar. Dit heeft geleid tot de publikatie in juni 1992 van de voorstudie 'Jeugd in ontwikkeling' onder redactie van prof.dr. R.F.W. Diekstra. De studie begint met een overzicht van de situatie van kinderen en jeugdigen in Nederland. Volgens schattingen kan in totaal tussen vijftien en dertig procent van alle jongeren, afhankelijk van de gestelde criteria, getypeerd worden als een verloren generatie; zij zal, als zij volwassen is, moeite hebben zich maatschappelijk te handhaven.

De auteurs bieden een veelomvattend overzicht van de voorwaarden voor de lichamelijke, geestelijke, sociale en morele ontwikkeling van de jeugd. Deze voorwaarden zijn zeker nog te verbeteren, niet alleen voor problematische categorieën onder de jeugd, maar ook voor de jeugd als geheel.

Als voorbereiding op deze publikatie zijn concept-teksten besproken in een werkconferentie die werd gehouden op 18 september 1991. Hiervoor zijn externe deskundigen uitgenodigd op de terreinen die de voorstudie behandelt: de gezondheid en de psychische, sociale en morele aspecten van de ontwikkeling van de jeugd. Tijdens deze bijeenkomst is nader ingegaan op de geldigheid van de uitkomsten. Ook is het voor en tegen van maatschappelijke inspanningen ten behoeve van de jeugd aan de orde geweest. Deze werkconferentie heeft effect gehad op de conclusies die uiteindelijk in de studie zijn getrokken.

Mede naar aanleiding van deze studie is de minister van WVC van plan om, mede namens de minister van Onderwijs en Wetenschappen en de minister van Justitie, een adviesaanvraag over 'risicojeugd' te richten aan de Raad voor het Jeugdbeleid.

3.3.6 Debating Institutions and Cities

Onder auspiciën van de Britse Ambassade en de WRR heeft in maart 1992 een tweedaagse conferentie plaats gevonden in de Haagse Ridderzaal over het grootstedelijk beleid in beide landen. Referentiepunt van het Britse beleid was het programma Action for Cities, dat in 1986 onder het bewind van premier Thatcher was opgezet en inmiddels is overgegaan in het nieuwe programma City Challenge. Van Nederlandse zijde werd het WRR rapport Institutions and Cities (Van de stad en de rand) in discussie gebracht (zie 3.2.3). De resultaten van deze bijzonder vruchtbare conferentie zijn gebundeld in Debating Institutions and Cities, nr. V76 van de serie 'Vorstudies en achtergronden'.

3.3.7 Hoger onderwijs

In oktober 1992 organiseerde de WRR een inventariserende expert-conferentie over de toekomst van het hoger onderwijs in ons land. Uitgangspunt van deze conferentie was de constatering dat het stelsel van hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek een toenemende onbeheersbaarheid vertoont. Het lijkt er op dat de grotere autonomie van de instellingen aanleiding geeft tot steeds gedetailleerde regelingen en dat die autonomie zich maar moeilijk verdraagt met de politieke behoefte aan 'maatschappelijk relevante' research. Ook de omvang van het stelsel doet afbreuk aan de verlangde kwaliteit van zowel onderzoek als onderwijs.

De uitkomsten van de conferentie vormen mogelijk aanleiding voor een project van de WRR over het hoger onderwijs in de volgende raadsperiode.

3.3.8 Eigentijds burgerschap

Op 17 december 1992 heeft de WRR een congres georganiseerd over burgerschap. Aanleiding ervoor was het verschijnen van twee WRR-uitgaven: *Eigentijds burgerschap* en *Burgerschap in praktijken* (zie ook par. 3.2.11). In eerstgenoemde WRR-publikatie, vervaardigd onder leiding van H.R. van Gunsteren en voorafgegaan door een toelichting vanwege de raad, wordt de theorie van 'neo-republikeins' burgerschap ontvouwd. In laatstgenoemde uitgave van de WRR, die is uitgebracht in de serie 'Vorstudies en achtergronden', onderzoeken negentien deskundigen de reikwijdte van de notie van neo-republikeins burgerschap in verschillende soorten van praktijken.

De actualiteit van de neo-republikeinse conceptie stond centraal op de burgerschapsdag. Gestalte geven aan burgerschap is het hart van de publieke zaak. Burgerschap wordt vaak beperkt tot verdediging van de grenzen van de republiek (illegaliteit, immigranten, sociale zekerheid, bescherming van de democratie). Maar de beste verdediging is en blijft de beoefening van het burgerschap zelf. Het doel van de dag was om te laten zien dat burgerschap in verschillende praktijken beoefend wordt, waarbij het in elke praktijk weer op een eigen wijze gestalte krijgt. De opzet van de dag was onderzoekend, waarbij werd gekozen voor de dialoogvorm.

3.4 Zelfstandige publikaties in de serie 'Vorstudies en achtergronden'

3.4.1 De Europese monetaire integratie: vier visies

In hun reactie op het WRR-rapport De onvoltooide Europese integratie (1986) heeft de regering de WRR verzocht aandacht te besteden aan het proces van macro-economische en monetaire integratie in de Gemeenschap. Hiertoe heeft de raad enkele deskundigen gevraagd hun visie op dit integratieproces in Europa in een preadvies te beschrijven. De vier preadviezen zijn gebundeld in de reeks 'Vorstudies en achtergronden' onder de titel *De Europese Monetaire Integratie: vier visies* (1989).

De Grauwe is in zijn preadvies 'Het Europees muntstelsel en de autonomie van het economisch beleid' uitgegaan van het Europese Monetaire Stelsel (EMS). Hij bekijkt in hoeverre het stelsel beperkingen heeft opgelegd aan het nationale economische beleid en analyseert wat de volgende stappen in het monetaire integratieproces zullen betekenen voor het nationale beleid. Zijn conclusie is dat ook onder een monetaire unie de mogelijkheid blijft bestaan een zelfstandig nationaal uitgaven- en belastingbeleid te voeren.

Knoester c.s. bekijken aan de hand van meerlandenmodellen en met behulp van een theoretisch kader hoe het nationale macro-economische beleid wordt beïnvloed en illustreren het betoog met het Franse beleid in de periode 1981-1983. De titel van dit preadvies is 'Gaandeweg tot de Europese orde geroepen', waarmee duidelijk de mening van de preadviseurs is weergegeven. Het Nederlandse macro-economische en monetaire beleid zal primair in een Europees kader moeten worden gezien.

Van der Ploeg gaat in zijn preadvies "Towards monetary integration in Europe" uit van de verschillende wisselkoersregimes en analyseert de internationale interdependentie op macro-economisch en monetair gebied. Hij benadrukt het belang van internationale coördinatie voor de werkloosheid. De reden dat de Europese regeringen zo terughoudend zijn geweest om de vraag te bevorderen en de werkloosheid te bestrijden is gedeeltelijk te wijten aan het gebrek aan beleidscoördinatie tussen Europa en de Verenigde Staten.

Rijnvos heeft als uitgangspunt de interne markt gekozen waarvan hij de voltooiing niet in 1992 maar in 1995 verwacht; de titel van het preadvies luidt dan ook 'De Europese Gemeenschap in 1995'. De eisen waaraan de interne markt moet voldoen om optimaal te kunnen functioneren worden aangegeven en ook de moeilijkheden die verwacht kunnen worden op de weg naar verdergaande monetaire integratie.

3.4.2 Shaping Factors for the Business Environment in the Netherlands after 1992

De WRR heeft een bijdrage geleverd aan een project van de Europese Gemeenschap, meer in het bijzonder voor een stafafdeling van de Europese Commissie die zich bezighoudt met toekomstonderzoek, de Cellule de Prospective. In september 1991 werd de WRR door de Directeur-Generaal van de Cellule de Prospective gevraagd of men op korte termijn een toekomstverkenning wilde schrijven over de voor het bedrijfsleven in Nederland belangrijkste groeibepalende factoren voor de eerstkomende vijf tot tien jaar. De raad is met dit verzoek akkoord gegaan, waarna een kleine werkgroep uit het bureau WRR deze verkenning heeft uitgevoerd.

Op 23 en 24 januari 1992 is een eerste schets gepresenteerd tijdens een conferentie in Brussel, waarop ook instituten uit de andere 11 lidstaten hun eerste versie presenteerden. Vervolgens is op 16 en 17 juli 1992, op een bijeenkomst waaraan ook de voorzitter van de Europese Commissie Delors deelnam, een volledige versie gepresenteerd. In dit stuk wordt nagegaan welke voor het Nederlandse bedrijfsleven relevante ontwikkelingen zich voor de eerstkomende jaren aftekenen, en welke reacties denkbaar c.q. te verwachten zijn van de kant van de Nederlandse overheid en van de Europese Gemeenschap. Die ontwikkelingen betreffen de voortgang van de Europese integratie, de infrastructuur, de overheidssector, de sociaal-economische en sociaal-culturele relaties, de technologische uitdagingen, het milieu en tenslotte de vooruitzichten voor het particuliere bedrijfsleven. De rode draad door deze studie is de nu al sterk toenemende beleidsconcurrentie tussen nationale overheden binnen de Europese Gemeenschap.

Een uitgebreide samenvatting van dit stuk zal in februari 1993 verschijnen in een door A. Jacquemin en D. Wright geredigeerde bundel met de titel *The European Challenges Post 1992: Shaping Factors, Shaping Actors*. Hierin zijn de bijdragen uit de 12 lidstaten alsmede een integrerende samenvatting opgenomen. Tegelijkertijd zal bij de WRR de volledige versie van de Nederlandse bijdrage verschijnen in de serie 'Vorstudies en achtergronden' met als titel *Shaping Factors for the Business Environment in the Netherlands after 1992*. Auteurs zijn J.C.F. Bletz, W.J. Dercksen en C.W.A.M. van Paridon. Beide publicaties zijn Engelstalig.

4.1 Inleiding

Het einde van de raadsperiode is behalve het moment voor een verslag, tevens een tijdstip om het functioneren van de WRR te evalueren. Daartoe bestaat thans te meer aanleiding, nu de WRR in de afgesloten periode voorwerp is geweest van een externe evaluatie (in het kader van de GEO-operatie) en het kabinet besloten heeft tot veranderingen met betrekking tot de WRR. Bovendien verricht de WRR daarmee de periodieke evaluatie, die ingevolge de Aanwijzing inzake externe adviesorganen van de Minister-President van 11 maart 1987 (nr. 375699a) voor adviesorganen geldt.

Overigens betekent dit niet dat de WRR zichzelf slechts evalueert op momenten dat het resultaat daarvan niet meer van onmiddellijk belang kan zijn. Zoals zal worden gepreciseerd, brengt de aard van de functie van de WRR met zich mee dat regelmatige interne reflexie op het functioneren nodig is. Ook in de afgelopen periode is dat geschied. De onderhavige evaluatie dient dan ook meer als een afsluitende evaluatie gezien te worden, waarmee de raad naar buiten treedt.

Het tijdstip van deze evaluatie brengt met zich mee dat de huidige raad niet meer naar aanleiding daarvan zal kunnen handelen. Het is aan de per 1 januari 1993 optredende nieuwe raad om conclusies te verbinden aan de bevindingen. De raad beperkt zich daarom tot het noemen van een aantal punten die in een komende raad aandacht en overweging behoeven.

In het voorgaande is reeds ingegaan op een aantal elementen die voor de evaluatie van de afgelopen periode relevant is, in het bijzonder op de concrete werkzaamheden. Hier is de evaluatie beperkt tot het functioneren van de WRR in het algemeen en van een aantal onderscheiden institutionele onderdelen daarvan, zoals de adviserende leden en de in het kader van de WRR ingesteld commissie voor sociaal en cultureel beleid.

4.2 De functie en het functioneren van de WRR

De WRR is een wettelijk orgaan met als object het regeringsbeleid; tegelijk is hij echter onafhankelijk en gericht op het beleid zoals dat in het licht van toekomstige ontwikkelingen zou moeten of kunnen zijn. Dat schept onvermijdelijk een zekere spanning tussen hetgeen de WRR doet en de behoefte van de regering om 'iets te hebben' aan de rapporten, in de zin van onmiddellijke toepasbaarheid en bruikbaarheid voor het beleid. Dat laatste vereist immers dat de analyses van de WRR stroken met dat gevoerde beleid en dit zouden ondersteunen en dat de rapporten hooguit wijzen op enkele nog niet onderkende oplossingen. Functie van de WRR is echter te wijzen op nog niet onderkende problemen en ontwikkelingen, op nog onvoldoende onderzochte beleids-opties en op mogelijkheden van een meer geïntegreerde aanpak van problemen welke departementale en andere onderscheidingen doorkruist. Dat houdt in dat gewezen wordt op alternatieven voor het gevoerde beleid, op riskante elementen daarin en op beleidstekorten. Dit kan leiden tot frictie met de behoeften en gegevenheden van het dagelijks beleid. In tal van gevallen ziet men dan ook dat rapporten van de WRR in eerste instantie leiden tot een publieke en politieke discussie, om pas daarna geleidelijk door te werken in het beleid.

Het is de verantwoordelijkheid van de WRR om regering en politiek, de onderwerpen, informatie en suggesties te bieden die relevant zijn voor het beleid. Dat betekent dat tot op zekere hoogte ook rekening gehouden moet worden met

hetgeen politiek en juridisch realiseerbaar is. Maar de WRR zou niet aan zijn taak beantwoorden indien hij zich daardoor zou onthouden van het aansnijden van onderwerpen en het doen van aanbevelingen die in het licht van zijn bevindingen geboden lijken. In die zin kan de WRR slechts optimaal functioneren indien regering en politiek, ondanks de druk van problemen en mogelijkheden, bereid is om open te staan voor de toekomst en de eisen die dit stelt.

Tegen deze achtergrond is een regelmatige bezinning op het functioneren, de positie en de taak van de WRR gewenst. Ook in de afgelopen raadsperiode is daaraan veel aandacht besteed, met name in de tweede helft daarvan. Naast een interne discussie is deze in het afgelopen jaar ook gevoerd met leden van het kabinet, waarbij onder meer vanuit de ambtelijke en wetenschappelijke kring is geadviseerd over de functie en het functioneren van de WRR in de komende jaren. Daarbij bleek dat algemeen de behoefte aan en noodzaak van de WRR en rapporten over strategische keuzen en ontwikkelingen die op langere termijn het regeringsbeleid raken, werden onderschreven. Daarin ligt besloten dat die rapporten beleidsrelevant moeten zijn in de zin dat zij daadwerkelijk een tijdige aanpassing van het beleid vergen welke op termijn realiseerbaar is.

In het licht van de ervaring van de afgelopen raadsperiode en uit bedoelde discussie komt voorts naar voren dat er blijvend behoefte bestaat aan toekomstverkenningen, met name die van min of meer integrale aard. In de vierde raadsperiode heeft de raad geen integrale toekomstverkenning uitgebracht, doch zich beperkt tot het schetsen van de toekomst op bepaalde terreinen. Mede gelet op de Instellingswet zou de WRR op dit punt, eerder dan andere instanties, aanspreekbaar moeten zijn. Wel zal de WRR, zowel ten aanzien van dit onderwerp, alsook met betrekking tot andere moeten streven naar een goede samenwerking met andere onderzoeksinstellingen, teneinde te komen tot een optimale benutting van de capaciteit van het onderzoeks- en adviesapparaat rond de overheid. Voorts verdienen de contacten en eventuele samenwerking met gelijkwaardige buitenlandse instellingen voortdurend aandacht, gelet op de toenemende internationalisatie van bestaande vraagstukken, het beleid en van overheidsstructuren.

Andere punten die in het licht van de ervaring en de bedoelde discussie aandacht verdienen, zijn de werkwijze, de organisatie van het bureau van de WRR, de positie en relatie met de adviserende leden en de plaats binnen de WRR van de vaste commissie voor sociaal en cultureel beleid. Op deze punten wordt hieronder afzonderlijk ingegaan.

4.3 Werkwijze

In het WRR-verslag over de eerste raadsperiode (1972-1977) zijn indertijd twee benaderingen onderscheiden waarop invulling gegeven kan worden aan de taak van de WRR: een 'diepe' of een 'brede'. In de eerste periode werd gekozen voor een 'brede' benadering; een groot aantal verschillende onderwerpen van het regeringsbeleid op lange termijn werden aan de orde gesteld. In daarop volgende raadsperiodes is het accent verschoven naar de 'diepe' benadering, waarin slechts enkele, essentiële aspecten van het regeringsbeleid grondig worden geanalyseerd en op hun relevantie voor de lange-termijnproblematiek worden bekeken. Die verandering hangt samen met de opkomst van andere adviesorganen en van de staffunctie bij de departementen. In de afgelopen periode heeft de raad eveneens gekozen voor de 'diepe' benadering.

Met die benadering hangen samen een projectgewijze aanpak van de onderwerpen en een relatief lange looptijd van de projecten. Het beperken van de looptijd van de projecten, zonder dat dit tot kwaliteitsverlies leidt, bewaking van de voortgang van de projecten en het organiseren van een zo groot mogelijk geïntegreerde betrokkenheid van de raad als geheel daarbij, zijn punten die bij die werkwijze voortdurend aandacht behoeven.

Zoals in het verslag van de eerste raadsperiode reeds werd opgemerkt, vergt de 'diepe' benadering voorts dat de selectie van onderwerpen bijzondere aandacht behoeft. De kwaliteit van het raadswerk is weliswaar voor een belangrijk deel afhankelijk van de individuele creativiteit en betrokkenheid van de afzonderlijke leden en hun affiniteit met een bepaald onderwerp. Toch mag dit er niet toe leiden dat de keuze van onderwerpen primair wordt bepaald door de in de raad aanwezige deskundigheid en niet door de prioriteiten die gesteld moeten worden in het licht van toekomstige ontwikkelingen.

4.4 Het bureau van de WRR

Om adequaat te kunnen functioneren behoeft de WRR een vaste staf. Primaire functie van de WRR is niet om te oordelen over het werk van anderen (bijv. voorstellen van de regering), maar om zelf onderzoek te verrichten, creatief ideeën uit te werken en rapporten uit te brengen die door hun inhoud kunnen overtuigen. Van de zittende raadsleden mag verwacht worden dat zij de impulsen daarvoor geven, richting geven aan het denken en zelf ook daadwerkelijk bijdragen aan de resultaten. Daarvoor zijn zij minimaal twee dagen per week in dienst. Fysiek is het echter onmogelijk dat zij het onderzoek, de uitwerking en het boekstaven daarvan geheel zelf voor hun rekening nemen en zich daarnaast ook nog voldoende informeren over het werk van de anderen om daarop te kunnen reageren en hun werkzaamheden in ander verband te verrichten. Indien voorts voldoende produktie en tempo wordt verwacht om relevant te blijven, vereist dit een veelvoud van het maximum aantal raadsleden. Wezenlijk voor het functioneren van de WRR is dan ook een staf van voldoende omvang en kwaliteit om de raad bij te staan. Een staf die bovendien continuïteit biedt voor bepaalde functies (toekomstverkenningen, internationale contacten) en voor de overgang tussen de raadsperiodes.

De toevoeging in de afgelopen raadsperiode van het apparaat van de toenmalige Harmonisatieraad Welzijnsbeleid (HRWB) aan het bureau van de WRR heeft geleid tot een aanzienlijke toename van de omvang van het bureau. Die omvang is vervolgens evenwel voorwerp geweest van de discussie over de functie en het functioneren van de WRR en daarna van een ambtelijke evaluatie in het kader van de Grote Efficiency Operatie (GEO). In dit laatste kader besliste het kabinet in oktober '92 tot een reductie van de omvang van het bureau, onder gelijktijdige uitbreiding van het onderzoeksbudget. In dit verband noteert de raad dat het kabinet bij die beslissing rekening heeft gehouden met het standpunt van de raad met betrekking tot het apparaat dat *tenminste* nodig is voor de WRR om zijn wettelijke taak te kunnen vervullen. De aanpassing van het bureau aan de beschikbare formatie zal een reorganisatie vergen, die in de komende tijd haar beslag zal moeten vinden. Aan het einde daarvan zal de omvang zijn teruggebracht tot 27,5 personen op voltijdsbasis. Gestreefd wordt naar een evenwichtige opbouw van de staf naar discipline. Dit betekent dat er in 1993 een aantal, voornamelijk stafmedewerkers boven-tallig zal zijn. Naar het zich laat aanzien zijn gedwongen ontslagen niet te vermijden. De periode waarbinnen de afslanking gerealiseerd zal moeten worden bedraagt twee jaar vanaf januari 1993.

Hoewel de formatie waartoe door het kabinet besloten is, zoals gezegd, de WRR naar het oordeel van de raad in staat stelt om zijn taak te kunnen vervullen, betekent de geringere omvang van het bureau dat het efficiënt gebruik van de beschikbare capaciteit een belangrijk punt van aandacht zal moeten zijn. Aanvullend zal vaker een beroep gedaan moeten worden op externe assistentie. Dit heeft tevens tot gevolg dat de organisatorische aspecten een zwaarder gewicht zullen krijgen bij de bewaking van de voortgang van een project.

4.5 De adviserende leden

In het voorgaande is gewezen op het bestaan van de adviserende leden binnen het kader van de WRR (1.2.1). In tweeërlei opzicht verdient de relatie met deze adviserende leden nadere aandacht in de toekomst.

Zoals aangegeven impliceert de 'diepe' invulling van de taak van de WRR een projectgewijze aanpak van de onderwerpen, waarbij de resultaten van de projectgroep periodiek in de raad besproken worden. Aangezien de adviserende leden in beginsel niet in de reguliere raadsvergaderingen aanwezig zijn, werd hun inbreng in de afgelopen raadsperiode geconcentreerd in aparte vergaderingen waarvoor de adviserende leden speciaal werden uitgenodigd. De ervaring leert echter dat op die wijze geen optimaal gebruik wordt gemaakt van de deskundigheid van deze leden en de apparaten die zij vertegenwoordigen. Teneinde een substantiële discussie over de gedachten van de WRR mogelijk te maken, vonden de aparte vergaderingen met de adviserende leden doorgaans plaats aan het begin en het einde van een project. Daardoor kan echter gedurende de voortgang van een project en de daarbij optredende veranderingen geen gebruik worden gemaakt van nuttige suggesties van deze leden. Daarom zou een andere invulling van de betrokkenheid van de adviserende leden bij het werk van de WRR overwogen moeten worden.

Een tweede reden om tot een andere invulling te komen is de wenselijkheid van een betere benutting van de capaciteit van het advies- en onderzoeksapparaat rond de overheid. Met het oog daarop is het gewenst om in een zo vroeg mogelijk stadium, bij de keuze van onderwerpen en bij de opzet van projecten, rekening te houden met andere instellingen. De relatie met de adviserende leden zou ook in dat opzicht benut kunnen worden, maar vereist dan een andere invulling dan daar thans aan wordt gegeven. In dat verband zou voorts bezien moeten worden of een uitbreiding, dan wel verandering in de samenstelling van de adviserende leden gewenst is, om deze afgestemd te houden op de aard en inhoud van het programma van de WRR.

4.6 De vaste Commissie voor sociaal en cultureel beleid

In de afgelopen periode, sinds 1989, heeft in het kader van de WRR de vaste Commissie voor sociaal en cultureel beleid gefunctioneerd (ingesteld bij Koninklijk Besluit van 20 februari 1989) (1.2.2). Taak van de commissie is de WRR te ondersteunen bij de voorbereiding en uitwerking van rapporten en andere werkzaamheden van de WRR, in het bijzonder die welke betrekking hebben op algemene aspecten van sociaal en cultureel beleid en wetgeving. Deze constructie is ontstaan uit het wens van het kabinet om de Harmonisatieraad Welzijnsbeleid (HRWB) op te heffen en de adviesfunctie daarvan op het terrein van het sociaal en cultureel beleid te integreren met de werkzaamheden van de WRR.

In het kader van de eerdergenoemde bezinning op de functie en werkwijze van de WRR in de toekomst is ook de plaats en functie van de commissie aan de orde gesteld. Sinds de instelling van de commissie heeft de regering geen adviesaanvragen tot de WRR gericht die liggen op het terrein waarvoor de commissie in het bijzonder is belast met de voorbereiding en het uitwerken van de rapporten van de WRR. In de afgelopen periode zijn er evenwel diverse projecten van de WRR afgerond, besproken of ter hand genomen die raken aan het sociaal en cultureel beleid. De commissie heeft naar vermogen aan die werkzaamheden bijgedragen. Leden van de commissie hebben deelgenomen aan projectgroepen; concept-teksten werden in de commissie besproken voordat zij naar de raad gingen; de commissie heeft bijgedragen aan de keuze van onderwerpen; enzovoort.

Er is derhalve volop gelegenheid geweest om ervaring op te doen met het functioneren van de commissie binnen de WRR. Het heeft aan beide zijde daarbij niet aan bereidheid ontbroken om op vruchtbare wijze samen te werken. Niettemin heeft deze samenwerking niet naar verwachting gefunctioneerd.

Ten tijde van de totstandkoming van de commissie is onvoldoende onderkend dat er structurele redenen zijn die een integratie of samenvoeging van de beide adviestaken gekunsteld en onbevredigend maken.

In de eerste plaats is de functie van de commissie andersoortig en wezenlijk verschillend van die van de WRR. Centraal bij de werkzaamheden van de WRR staan toekomstige ontwikkelingen die van belang zijn voor het regeringsbeleid, alsmede de implicaties daarvan voor dat beleid. Die taak is algemeen en niet beperkt tot één beleidsterrein. Niet deskundigheid op één of meerdere gebieden staat in het functioneren van de raad voorop, maar juist het vermogen om de verkokering van expertise, van de problematiek van alledag en van de verdeling naar bepaalde beleidsterreinen, te doorbreken. In de recente discussie met het kabinet over het functioneren van de raad is dan ook terecht de nadruk gelegd op de brede, generalistische kijk die van de leden van de raad wordt gevergd. Uiteraard zijn vaak bepaalde kennis en kundigheden vereist bij het beoordelen van ontwikkelingen en bij het vaststellen van de implicaties daarvan op bepaalde beleidssectoren. Teneur van de recente besluiten met betrekking tot de WRR is dat die deskundigheid in de toekomst meer door uitbesteding moet worden verkregen. De kracht van de raad is daarentegen juist gelegen in het vermijden van de vertekening die ontstaat bij de benadering vanuit een bepaald beleids invalshoek.

De functie van de commissie veronderstelt daarentegen juist een werkwijze vanuit de eenheid en onderlinge samenhang van het sociaal en cultureel beleid. Blijkens het overleg tussen regering en Tweede Kamer ging het om het veiligstellen van de adviesfunctie met betrekking tot het sociaal en cultureel beleid. Een dergelijke functie is weliswaar mede gericht op toekomstige ontwikkelingen, maar dan vooral vanuit het perspectief van een bepaald beleid. Die functie kan ook sectoroverstijgend bedoeld zijn, maar dan met het oog op het behoud of bevorderen van eenheid en coherentie in het overheidsbeleid vanuit een bepaalde beleidsdoelstelling. Een dergelijke adviesfunctie heeft dan ook met name een taak bij de toetsing van concrete beleidsmaatregelen. Gegeven die verschillende functies kan de commissie anders dan via de inbreng van de afzonderlijke leden dan ook welhaast per definitie geen collectieve bijdrage leveren aan het functioneren van de WRR. Nog afgezien daarvan is bij de instelling van de commissie miskend dat de WRR vooral functioneert via onderzoek en overleg in het kader van afzonderlijke projectgroepen en binnen de raad. De raad fungeert daarbij niet als curatorium voor het werk van anderen; de leden zijn zelf actief bij de werkzaamheden betrokken en dienen om die reden ook tenminste twee werkdagen per week beschikbaar te zijn voor de WRR (tegen de leden van de commissie één dag per twee weken). Een advies van een apart orgaan fungeert daarbij als één 'input', maar om aan de ontwikkeling van een gedachte bij te dragen moet men aan het overleg deelnemen. Ook bij een optimaal contact tussen twee lichamen, is zulks niet mogelijk anders dan door de individuele vertegenwoordigers. Zoals gesteld, hebben de leden van de commissie op die basis bijgedragen aan de werkzaamheden, maar het functioneren als reservoir van deskundigheid die naar behoefte van de raad op afroep beschikbaar is, is op den duur onvoldoende bevredigend om personen voor de commissie te werven.

Tenslotte vormt ook het algemene, interdisciplinaire karakter van de taak en functie van de WRR een obstakel voor een bevredigende functie van de commissie. Behoudens in die gevallen waar de raad zich specifiek met ontwikkelingen op het terrein van het sociaal en cultureel beleid bezig houdt, vereist dit karakter een evenwichtige behandeling van een onderwerp, zonder dat daarbij onevenredig aandacht of gewicht wordt gegeven aan één bepaald aspect. Een vanuit de optiek van de commissie duidelijke en bevredigende invloed op

het functioneren van de WRR is derhalve vanuit de optiek van de WRR minder gewenst.

Om de hier genoemde redenen komen de commissie en de raad beide tot de conclusie dat de huidige constructie van een vaste Commissie voor sociaal en cultureel beleid in het kader van de WRR, beëindigd zou moeten worden. Beide komen eveneens tot de conclusie dat, gelet op de discussie tussen regering en Tweede Kamer ten tijde van de instelling van de commissie alsook in het licht van de herbezinning van het kabinet op de functie van adviesorganen, de vraag of en zo ja, op welke wijze een zelfstandige adviesfunctie op het terrein van het sociaal en cultureel beleid behouden zou moeten worden, in de eerste plaats een politiek antwoord vergt. Mocht het kabinet zulks evenwel dienstig oordelen, dan zijn raad en commissie uiteraard beschikbaar om daarover van advies te dienen.

De WRR heeft deze bevindingen en conclusies meegedeeld aan de minister-president. Deze heeft de WRR sindsdien meegedeeld te zullen bevorderen dat het Koninklijk Besluit van 20 februari 1989 waarbij de vaste Commissie werd ingesteld per 1 januari 1993 wordt ingetrokken.

Bijlage I

Integrale tekst van de Instellingswet WRR

(Stb. 413,5 augustus 1976)

WET van 30 juni 1976 tot instelling van een Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (Instellingswet WRR)

Wij Juliana, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz. Allen, die deze zullen zien of horen lezen, saluut! doen te weten: Alzo Wij in overweging genomen hebben, dat het voor de vorming van het regeringsbeleid wenselijk is stelselmatig informatie te verkrijgen over ontwikkelingen die op langere termijn de samenleving kunnen beïnvloeden, dat daartoe kan worden bijgedragen door een vast college van advies en bijstand in te stellen ter vervanging van de Voorlopige Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid: Zo is het, dat Wij, de Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1

Er is een Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, verder te noemen de Raad.

Artikel 2

De Raad heeft tot taak:

- a ten behoeve van het Regeringsbeleid wetenschappelijke gefundeerde informatie te verschaffen over ontwikkelingen die op langere termijn de samenleving kunnen beïnvloeden en daarbij tijdig te wijzen op tegenstrijdigheden en te verwachten knelpunten, probleemstellingen te formuleren ten aanzien van de grote beleidsvraagstukken, en beleidsalternatieven aan te geven;
- b een wetenschappelijk gefundeerd kader te ontwikkelen dat de regering ten dienste staat voor het stellen van prioriteiten en het voeren van een samenhangend beleid;
- c ten aanzien van werkzaamheden op het gebied van toekomstonderzoek en planning op lange termijn, zowel binnen als buiten de overheid, voorstellen te doen inzake het opheffen van structurele tekortkomingen, het bevorderen van bepaalde onderzoekingen en het verbeteren van communicatie en coördinatie.

Artikel 3

1. De Raad bestaat uit ten minste vijf en ten hoogste elf leden.
2. Wij benoemen op voordracht van Onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken, gedaan in overeenstemming met het gevoelen van de Raad van Ministers, de voorzitter en de overige leden van de Raad.
3. Hun wordt, tenzij Wij anders bepalen, bij het bereiken van de vijftenzestigjarige leeftijd door Ons ontslag verleend met ingang van de eerstvolgende maand.
4. De voorzitter en de overige leden worden, behoudens door Ons tussentijds verleend ontslag, benoemd voor vijfjaren. Zij zijn eenmaal terstond wederbenoembaar.
5. Hij die is benoemd ter vervulling van een tussentijds opengevallen plaats, treedt af op hetzelfde tijdstip waarop degene in wiens plaats hij is benoemd, zou moeten afreden.

Artikel 4

1. Het ambt van voorzitter van de Raad is een volledige betrekking.
2. De overige leden van de Raad stellen ten minste een zodanig deel van hun werktijd aan de Raad ter beschikking, als overeenkomt met twee werkdagen per week.
3. In uitzonderlijke gevallen kan door Onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken, worden bepaald, dat het in het voorgaande lid genoemde deel van de aan de Raad ter beschikking gestelde werktijd wordt verminderd.

Artikel 5

De rechtspositie van de voorzitter en de overige leden wordt nader geregeld bij Algemene Maatregel van Bestuur.

Artikel 6

1. Er zijn adviserende leden.
2. De Raad kan aan Onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken, voorstellen doen ter zake van de benoeming tot adviserend lid.
3. Wij benoemen op voordracht van Onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken, gedaan in overeenstemming met het gevoelen van de Raad van Ministers, de adviserende leden van de Raad.

Artikel 7

1. De Raad heeft een bureau, dat onder leiding van een secretaris de Raad in zijn werkzaamheden bijstaat.
2. Wij benoemen op voordracht van Onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken, de secretaris van de Raad.

Artikel 8

1. De Raad steunt bij de uitvoering van zijn taak mede op de uitkomsten van door andere instellingen verricht onderzoek.
2. Diensten en instellingen van de centrale overheid en van de lagere publiek-rechtelijke organen zijn gehouden aan de Raad de benodigde informatie te verschaffen.
3. De Raad kan zich rechtstreeks tot andere instellingen en personen wenden met een verzoek om informatie.
4. Onze Ministers dragen er zorg voor dat de Raad, voor zover zulks dienstig kan zijn voor de uitoefening van zijn taak, tijdig in kennis wordt gesteld van het toekomstonderzoek dat onder hun verantwoordelijkheid wordt verricht en de resultaten daarvan alsmede hun veronderstellingen en voornemens voor het beleid op lange termijn.

Artikel 9

1. De Raad kan rechtstreeks in overleg treden met ambtelijke en niet-ambtelijke deskundigen.
2. De Raad kan commissies instellen. Voor de medewerking van ambtelijke deskundigen heeft hij de instemming van Onze betrokken Ministers.
3. De Raad kan op zijn terrein rechtstreeks internationale contacten onderhouden.

Artikel 10

De Raad kan zelfstandig verzoeken bepaalde studies of onderzoeken te doen ondernemen. Dit geschiedt door tussenkomst van Onze betrokken Ministers, voor zover het diensten en instellingen, werkzaam onder hun verantwoordelijkheid, betreft.

Artikel 11

De Voorzitter en de overige leden van de Raad zijn verplicht tot geheimhouding van hetgeen hun bij de uitoefening van hun taak ter kennis is gekomen, voor zover de verplichting uit de aard der zaak volgt.

Artikel 12

1. De Raad brengt zijn rapporten aan de regering uit door tussenkomst van Onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken.
2. Onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken, stelt de Raad in kennis van de bevindingen van de Raad van Ministers betreffende deze rapporten.
3. De Raad van Ministers hoort de Raad op diens verzoek naar aanleiding van de in het voorgaande lid genoemde bevindingen.

Artikel 13

1. De door de Raad aan de regering uitgebrachte rapporten zijn openbaar voor zover de inhoud daarvan niet moet worden geheim gehouden overeenkomstig de bepaling van artikel 11.
2. De Raad publiceert deze rapporten na kennisneming door de Raad van Ministers.

Artikel 14

De Raad kan nadere regelen stellen voor zijn werkwijze.

Overgangs- en Slotbepalingen

Artikel 15

De zittingsperiode van de bij het in werking treden van deze Wet te benoemen leden van de Raad eindigt op 1 januari 1978.

Artikel 16

De Wet kan worden aangehaald als Instellingswet W.R.R.

Artikel 17

Ons besluit van 6 november 1972, Stb.590, wordt ingetrokken.

Artikel 18

Deze Wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip.

Bijlage 2

Integrale tekst van het Koninklijk Besluit tot instelling van een vaste Commissie sociaal en cultureel beleid

(Stb. 89.003960. 20 februari 1989)

Wij Beatrix, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz. Op de voordracht van Onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken mede namens Onze minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, d.d. 2 februari 1989, nr. 89M011904; Overwegende dat het wenselijk is om de adviesfunctie van de Harmonisatieraad Welzijnsbeleid te integreren met de adviesfunctie van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid; Overwegende dat het wenselijk is alvorens tot een wijziging van de instellingswet van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid te komen, eerst een voorlopige regeling te treffen; hebben goedgevonden en verstaan:

Artikel 1

Er is een vaste Commissie sociaal en cultureel beleid bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Artikel 2

De Commissie heeft tot taak:

- a de voorbereiding en uitwerking van rapporten van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid op verzoeken om advies van de regering, die in het bijzonder betrekking hebben op de algemene aspecten van sociaal en cultureel beleid en wetgeving, waaronder begrepen de onderlinge afstemming van dit beleid en deze wetgeving op hoofdlijnen;
- b de ondersteuning van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid voor zover diens overige werkzaamheden algemene of bijzondere aspecten van sociaal en cultureel beleid raken.

Artikel 3

De Commissie bestaat uit zeven leden onder wie de voorzitter en de secretaris.

Artikel 4

1. Op voordracht van zijn voorzitter, benoemt de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid uit zijn midden twee leden in de Commissie.
2. Op voordracht van zijn voorzitter, gehoord de Commissie, benoemt de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid de overige leden.
3. Op hen zijn de artikelen 3, derde, vierde en vijfde lid, en 11 van de Instellingswet WRR van overeenkomstige toepassing.
4. Zij stellen een zodanig deel van hun werktijd aan de Commissie ter beschikking als overeenkomt met een halve werkdag per week.
5. De rechtspositie van de in het tweede lid tot en met het vierde lid bedoelde leden wordt bij Algemene Maatregel van Bestuur ingevolge artikel 5 van de Instellingswet WRR nader geregeld.

Artikel 5

1. Wij benoemen, op voordracht van Onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken, de secretaris, tevens lid van de Commissie.
2. De secretaris behoort tot het bureau van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Artikel 6

Uit de leden, die tevens lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid zijn, kiest de Commissie een voorzitter.

Artikel 7

In afwijking van het in de artikelen 4, tweede lid en 6, bepaalde, worden de daar bedoelde leden en de voorzitter bij de eerste samenstelling van de Commissie op gezamenlijke voordracht van de voorzitters van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en van de Harmonisatieraad Welzijnsbeleid benoemd.

Artikel 8

Het besluit van 6 januari 1976 tot instelling van een voorlopig college van advies en bijstand voor de harmonisatie van beleid en wetgeving op het terrein van het specifiek welzijn wordt bij inwerkingtreding van dit besluit ingetrokken.

Artikel 9

Dit besluit treedt in werking op 1 juni 1989.

Bijlage 3

Publikaties

RAPPORTEN AAN DE REGERING

Eerste raadsperiode

1. Europese Unie
2. Structuur van de Nederlandse economie
3. Energiebeleid
(1, 2 en 3 gebundeld in één publikatie) (1974)
4. Milieubeleid (1974)
5. Bevolkingsprognose (1974)
6. De organisatie van het openbaar bestuur (1975)
7. Buitenlandse invloeden op Nederland: internationale migratie (1976)
8. Buitenlandse invloeden op Nederland: Beschikbaarheid van wetenschappelijke en technische kennis (1976)
9. Commentaar op de Discussienota sectorraden (1976)
10. Commentaar op de nota Contouren van een toekomstig onderwijsbestel (1976)
11. Overzicht externe adviesorganen van de centrale overheid (1976)
12. Externe adviesorganen van de centrale overheid (1977)
13. 'Maken wij er werk van?'. Verkenningen omtrent de verhouding tussen actieven en niet-actieven (1977)
14. Interne adviesorganen van de centrale overheid (1977)
15. De komende vijftig jaar. Een toekomstverkenning voor Nederland (1977)
16. Over sociale ongelijkheid. Een beleidsgerichte probleemverkenning (1977)

Tweede raadsperiode

17. Etnische minderheden (1979)
  - A. Rapport aan de Regering
  - B. Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid?
18. Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)
19. Beleidsgerichte toekomstverkenning
Deel 1: Een poging tot uitlokking (1980)
20. Democratie en geweld. Probleemanalyse naar aanleiding van de gebeurtenissen in Amsterdam op 30 april 1980 (1980)
21. Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1981)
22. Herwaardering van welzijnsbeleid (1982)
23. Onder invloed van Duitsland. Een onderzoek naar gevoeligheid en kwetsbaarheid in de betrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek (1982)
24. Samenhangend mediabeleid (1982)

Derde raadsperiode

25. Beleidsgerichte toekomstverkenning
Deel 2: Een verruiming van perspectief (1983)
26. Waarborgen voor zekerheid. Een nieuw stelsel van sociale zekerheid in hoofdlijnen (1985)
27. Basisvorming in het onderwijs (1986)
28. De onvoltooide Europese integratie (1986)
29. Ruimte voor groei; kansen en bedreigingen voor de Nederlandse economie in de komende tien jaar (1987)
30. Op maat van het midden- en kleinbedrijf (1987)
31. Cultuur zonder grenzen (1987)
32. De financiering van de Europese Gemeenschap
Een Interimrapport (1987)
33. Activerend arbeidsmarktbeleid (1987)
34. Overheid en toekomstonderzoek; een inventarisatie (1988)

Vierde raadsperiode

35. Rechtshandhaving (1988)
36. Alloctonenbeleid (1989)
37. Van de stad en de rand (1990)
38. Een werkend perspectief; arbeidsparticipatie in de jaren '90 (1991)
39. Technologie en overheid; enkele sectoren nader beschouwd (1991)
40. De onderwijsverzorging in de toekomst (1991)
41. Milieubeleid; strategie, instrumenten en handhaafbaarheid (1992)
42. Grond voor keuzen; vier perspectieven voor de landelijke gebieden in de Europese Gemeenschap (1992)
43. Ouderen voor ouderen; demografische ontwikkelingen en beleid (1993)

OVERIGE PUBLIKATIES

- Voor de eenheid van beleid. Beschouwingen ter gelegenheid van vijftig jaar Ministerie van Algemene Zaken. Samengesteld door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR)
- Eigentijds burgerschap (1992). Publikatie o.l.v. H.R. van Gunsteren

VERTALINGEN RAPPORTEN

- 13 Do we make work our business? (1978) (volledige vertaling)
- 15 The next twenty-five years (1978) (volledige vertaling)
- 16 On social inequality (1978) (samenvatting)
- 17 Ethnic minorities (1979) (volledige vertaling)
- 18 Industry in the Netherlands: its Place and Future (1980) (samenvatting en volledige vertaling)
- 19 A Policy Survey of the Future – Part one: An Attempt to Challenge (1980) (beknopte vertaling)
- 21 Prospects for Reforming the Labour System (1981) (samenvatting)
- 22 A Reappraisal of Welfare Policy (1982) (samenvatting)
- 23 The German Factor. A Survey of Sensitivity and Vulnerability in the Relationship between the Netherlands and the Federal Republic (1982) (samenvatting)
Faktor Deutschland. Zur Sensibilität der Beziehungen zwischen den Niederlanden und der Bundesrepublik (1982) (volledige vertaling)
- 24 A Coherent Media Policy (1982) (samenvatting)
- 25 A Policy-Oriented Survey of the Future Towards a Broader Perspective (1983) (samenvatting)
- 26 Safeguarding Social Security (1985) (samenvatting)
- 27 Basic Education (1986) (samenvatting)
- 28 The Unfinished European Integration (1986) (volledige vertaling) (samenvattingen in het Duits, Frans en Spaans: Werkdocumenten)
- 29 Scope for Growth (1987) (samenvatting)
- 30 Tailoring Policy to the Needs of the Small and Mediumsized Business (1987) (samenvatting)
- 31 Culture and Diplomacy (1987) (samenvatting)
- 32 Financing the European Community (1987) (volledige vertaling)
- 33 An Active Labour Market Policy (1987) (samenvatting)
- 34 Government and Future Research (1988) (samenvatting)
- 36 Immigrant Policy (1989) (samenvatting)
- 37 Institutions and Cities (1990) (revised version)
- 38 Work in Perspective (1991) (samenvatting)
- 41 Environmental Policy: strategy, instruments and enforcement (1993) (samenvatting)
- 42 Ground for Choices; four perspectives for the rural areas in the European Community (1993) (volledige vertaling)
De l'espace pour choisir; quatre perspectives pour les zones rurales dans la Communauté européenne (1993) (volledige vertaling)

VOORSTUDIES EN ACHTERGRONDEN

Eerste raadsperiode

- V1 Kansen op onderwijs. Een literatuurstudie over ongelijkheid in het Nederlandse onderwijs, W.A.W. van Walstijn e.a. (1975)
- V2 De emancipatie van de vrouw, I.J. Schoonenboom, H.M. in 't Veld-Langeveld (1976)
- V3 Van dubbeltjes en kwartjes. Een literatuurstudie over de ongelijkheid in de Nederlandse inkomensverdeling, G.R. Mustert (1976)
- V4 De verdeling en de waardering van arbeid. Een studie over ongelijkheid in het arbeidsbestel, Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek van de Katholieke Hogeschool Tilburg (IVA) (1976)
- V5 Adviseren aan de overheid, Met bijdragen van economische, juridische en politologische bestuurskundigen (1977)
- V6 Verslag van de Eerste Raadsperiode: 1972-1977 (Report on the First Term of Office)

Tweede raadsperiode

- V7 Internationale macht en interne autonomie. Een verkenning van de Nederlandse situatie, J.J.C. Voorhoeve (1978)
- V8 Techniek en wetenschap als basis voor industriële innovatie. Verslag van een reeks van interviews, W.M. de Jong (1978)
- V9 De publieke sector: ontwikkeling en waardevorming. Een vooronderzoek, R. Gerritse, Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven (1979)
- V10 Konsumptieverandering in maatschappelijk perspectief, Vakgroep Planning en Beleid, Sociologisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht (1979)
- V11 Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid?, R. Penninx (Opgenomen in rapport nr. 17) (1979)
- V12 De quartaire sector. Maatschappelijke behoeften en werkgelegenheid. Verslag van een werkconferentie (1979)
- V13 Produktie, werkgelegenheid en sectorstructuur in Nederland 1960-1985. Modelstudie bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie, W. Driehuis, P.J. van den Noord (1980)
- V14 Sectorstructuur en economische groei: een eenvoudig groeiemodel met zes sectoren van de Nederlandse economie in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Modelstudie bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie, S.K. Kuipers, J. Muysken, D.J. van den Berg, A.H. van Zon (1980)
- V15 Een multisectormodel voor de Nederlandse economie in 23 bedrijfstakken. Veranderingen in de sectorstructuur van de Nederlandse economie 1950-1990. Modelstudie bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie, F. Muller, P.J.J. Lesuis, N.M. Boxhoorn (1980)
- V16 Arbeidsplaatsen, bezettingsgraad en werkgelegenheid in dertien bedrijfstakken. Modelstudie bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie, A.B.T.M. Schaik (1980)
- V17 Exportbeleid en sectorstructuurbeleid. Preadviezen bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie, A.J. Basoski, A. Budd, A. Kalf, L.B.M. Mennes, F. Racké, J.C. Ramaer (1980)
- V18 Sectorstructuurbeleid: mogelijkheden en beperkingen. Preadviezen bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie, J.J. van Duijn, M.J. Ellman, C.A. de Feyter, C. Inja, H.W. de Jong, M.L. Mogendorff, P. Verloren van Themaat (1980)
- V19 Regio's aan het werk: ontwikkelingen in de ruimtelijke spreiding van economische activiteiten in Nederland. Studie bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie, C.P.A. Bartels (1980)
- V20 Raming van de finale bestedingen en enkele andere grootheden in Nederland in 1985. Technische nota's bij het Rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie, M.Th. Brouwer, W. Driehuis, K.A. Koekoek, J. Kol, L.B.M. Mennes, P.J. van den Noord, D. Sinke, K. Vijlbrief, J.C. van Ours (1980)
- V21 Arbeidsaanbod-projecties 1980-2000, J.A.H. Bron (1980)

- V22 Benaderingen van planning. Vier preadviezen over beleidsvorming in het openbaar bestuur, P. Thoenes, R.J. in 't Veld, I.Th.M. Snellen, A. Faludi (1980)
- V23 Beleid en toekomst. Verslag van een symposium over het rapport Beleidsgerichte toekomstverkenning deel 1 (1981)
- V24 Educatie en welzijn, L.J. van den Bosch, G. van Enckevort, R. Jaarsma, D.B.P. Kallen, P.N. Karstanje, K.B. Koster (1981)
- V25 Consumptiebeleid voor de werkgelegenheid. Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel, J.C. van Ours, D. Hamersma, G. Hupkes, P.H. Admiraal (1982)
- V26 De wisselwerking tussen schaarsteverhoudingen en beloningsstructuur. Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel, J.C. van Ours, C. Molenaar, J.A.M. Heijke (1982)
- V27 Kwaliteit van de arbeid. Preadviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel, A.A. van Duijn, W.H.C. Kerkhoff, L.U. de Sitter, Ch.J. de Wolff, F. Sturmans (1982)
- V28 Greep op de stad?. Een institutionele visie op stedelijke ontwikkeling en de beïnvloedbaarheid daarvan, J.G. Lambooy, P.C.M. Huigslot, R.E. van de Lustgraaf (1982)
- V29 Duitsland in de Nederlandse pers – altijd een probleem?. Drie dagbladen over de Bondsrepubliek 1969-1980, J.C. Hess, F. Wielenga (1982)
- V30 De handelsbetrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland, C.W.A.M. van Paridon, E.K. Greup, A. Ketting (1982)
- V31 Ahaus, Lingen en Kalkar; Duitse nucleaire installaties en de gevolgen voor Nederland, W.A. Smit, R. Geerts, G.W.M. Tiemessen (1983)
- V32 Geldstromen en inkomensverdeling in de verzorgingsstaat, J.H. von Eije (1982)
- V33 Verslag van de Tweede Raadsperiode: 1978-1982 (Report on the Second Term of Office)
- V34 Planning als onderneming, P. den Hoed, W.G.M. Salet, H. van der Sluijs (1983)
- V35 Organen en rechtspersonen rondom de centrale overheid.
Deel I: Overzicht van organen met openbaar gezag, H.F. Munneke, J.B.J.M. ten Berge, F.A.M. Stroink, P. Haighton, P. den Hoed, m.m.v. F. Perrick;
Deel II: Overzicht van rechtspersonen, J.B.J.M. ten Berge, F.A.M. Stroink, H.F. Munneke, G.F.M. Grootendorst, R.W. Mackenzie, P. Haighton, P. den Hoed (1983)
- V36 Denkend aan Duitsland. Een essay over moderne Duitse geschiedenis en enige hoofdstukken over de Nederlands-Duitse betrekkingen in de jaren zeventig, M.C. Brands, H.J.G. Beunders, H.H. Selier (1983)
- V37 Woningcorporaties; een beleidsanalyse, L.G. Gerrichhauzen (1983)
- V38 Notities over een heroriëntatie van het kunstbeleid, J. Kassies (1983)
- V39 Sociocratische tendenties in West-Europa, L. Jansen (1983)

Voorstudies en achtergronden mediabeleid

- M1 Overheid en uitingsvrijheid, J.M. de Meij (1982)
- M2 Kleinschalige massacommunicatie: lokale omroepvormen in West-Europa, E.H. Hollander (1982)
- M3 De culturele betekenis van de instroom van buitenlandse televisieprogramma's in Nederland – een literatuurstudie, L.J. Heinsman, NOS (1982)
- M4 Mediagebruik bij verruiming van het aanbod, L.P.H. Schoonderwoerd, W.P. Knulst, Sociaal en Cultureel Planbureau (1982)
- M5 De omroep: wet en beleid; een juridisch-politologische evaluatie van de Omroepwet, N. Boerma (rapporteur), J.J. van Cuilenburg, E. Diemer, J.J. Oostenbrink, J. van Putten (1982)
- M6 Etherpiraten in Nederland, Intomart b.v. (1982)
- M7 Nieuwe technieken voor productie en distributie van dagbladen en tijdschriften, P.J. Kalff, Instituut voor Grafische Techniek TNO (1982)
- M8 Media en pluriformiteit. Een beoordeling van de stand van zaken, J.J. van Cuilenburg, D. McQuail (1982)

- M9 De aanbodstructuur van de periodiek verschijnende pers in Nederland, K.J. Alsem, M.A. Boorsma, G.J. van Helden, J.C. Hoekstra, P.S.H. Leeftang, H.H.M. Visser (1982)
- M10 Mediabeleid en cultuurbeleid. Een studie over de samenhang tussen de twee beleidsvelden, W.P. Knulst, Sociaal en Cultureel Planbureau (1982)
- M11 Het gebruik van glasvezelkabel in lokale telecommunicatienetten, A.P. Bolle (1982)
- M12 Structuur en ontwikkeling van vraag en aanbod op de markt voor televisieproducties, P. te Nuyl (1982)
- M13 Horen, zien en betalen; een inventariserende studie naar de toekomstige kosten en bekostiging van omroep, P.J.M. Wilms, Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven (1982)
- M14 Informatietechniek in beweging; consequenties en mogelijkheden voor Nederland, W.M. de Jong (1982)
- M15 Mediaconsumptie; een analyse van het verleden, een verkenning van de toekomst, J.C. van Ours (1982)
- M16 De werking van massamedia; een overzicht van inzichten, J.G. Stappers, A.D. Reijnders, W.A.J. Möller (1983)
- M17 De invoering van kabeltelevisie in Nederland, F.J. Schrijver (1983)

Derde raadsperiode

- V40 Grenzen en mogelijkheden van het sociaal-economisch stelsel in Nederland, G.J. van Driel, C. van Ravenzwaaij, J. Spronk, F.R. Veeneklaas (1983)
- V41 Adviesorganen in de politieke besluitvorming. Symposiumverslag onder redactie van A.Th. van Delden, J. Kooiman (1983)
- V42 Vrijwilligerswerk tussen betaald en huishoudelijk werk. Een verkennende studie op basis van een enquête, E.W. van Luijk, R.J. de Bruijn (1984)
- V43 Planning en beleid; verslag van het symposium 'Planning als onderneming', gehouden op 2 mei 1984 (1984)
- V44 Bouwstenen voor een geïntegreerde landbouw, W.J. van der Weijden, H. van der Wal, H.J. de Graaf, N.A. van Brussel, W.J. ter Keurs, Vakgroep Milieubiologie, Rijksuniversiteit Leiden m.m.v. Th. Bakker, Landbouw-Economisch Instituut (1984)
- V45 Onderwijs op de tweesprong. Over de inrichting van basisvorming in de eerste fase van het voortgezet onderwijs, J.F. Vos, P. de Koning en S. Blom (1985)
- V46 Het Europese landbouwbeleid voorbij de scheidslijn van zelfvoorziening, G. Meester, D. Strijker, Landbouw-Economisch Instituut, 's-Gravenhage (1985)
- V47 De interne EG-markt voor industriële producten, J. Pelkmans, European Institute of Public Administration, Maastricht (1985)
- V48 Gedifferentieerde integratie en Gemeenschapsrecht. Institutioneel- en materieelrechtelijke aspecten, J.J. Feenstra, K.J.M. Mortelmans, Europa Instituut, Rijksuniversiteit Utrecht (1985)
- V49 Massamedia en basisvorming, T.H.A. van der Voort, M. Beishuizen (1986)
- V50 Marges van volkshuisvestingsbeleid; Naar een flexibeler juridische vormgeving van een marktgevoelige beleidssector, C.A. Adriaansens, H. Priemus, met bijdragen van J. van der Schaar, Onderzoeksinstituut voor Technische Bestuurskunde (1986)
- V51 Leraren over de eerste fase van het voortgezet onderwijs, E.F.L. Smeets, Th.J.M.N. Buis (1986)
- V52 Toepassing van computersystemen in het onderwijs, J. Moonen (1986)
- V53 Basisvorming in het buitenland, A.L. Heinink, H. Riddersma, J. Braaksma (1986)
- V54 Zelfstandige bestuursorganen. Verslag van de studiedag op 12 november 1985 (1986)
- V55 Europese integratie in beweging. Verslag van een conferentie gehouden op 16 mei 1986 (1986)
- V56 Sociale ziektekostenverzekeringen in Europees perspectief, C. de Klein, J. Collaris, Vereniging van Nederlandse Ziekenfondsen, Afdeling Beleidsadviesering/Onderzoek (1987)

- V57 Private leefvormen, publieke gevolgen; Naar een overheidsbeleid met betrekking tot individualisering, R.M.A. Jansweijer (1987)
- V58 De ongelijke verdeling van gezondheid. Verslag van een conferentie gehouden op 16-17 maart 1987, Ministerie van WVC/WRR (1987)
- V59 Ordening en sturing in het volkshuisvestingsbeleid, W.G.M. Salet (1987)
- V60 Investerings en de financiële infrastructuur, H.G. Eijgenhuijsen, J. Koelewijn, H. Visser, Vrije Universiteit Amsterdam (1987)
- V61 Ordening en sturing in de ouderenzorg, H. van der Sluijs (1988)
- V62 Verslag en evaluatie van de derde raadsperiode; 1982-1987 (Report and Evaluation of the Third Term of Office)

Vierde raadsperiode

- V63 Milieu en groei; Verslag van een studiedag op 11 februari 1988 (1988)
- V64 De maatschappelijke gevolgen van erfelijkheidsonderzoek. Verslag van een Conferentie gehouden op 16-17 juni 1988, Ministerie van WVC, Gezondheidsraad, Instituut voor Gezondheidsethiek, WRR (1988) (The social consequences of genetic testing, 1990)
- V65 Gezondheid in de vier grote steden, Dr. H.F.L. Garretsen en Dr. H. Raat (1989)
- V66 De Europese monetaire integratie: vier visies, P. de Grauwe, A. Knoester, F. van der Ploeg, C.J. Rijnvos (1989)
- V67 Allochtonen van school naar werk, Th. Roelandt, J. Veenman (1990)
- V68 Onderwijs in de vier grote steden, W.M. Leeuwenburgh, P. van den Eeden (1990)
- V69 Logistiek, infrastructuur en de grote stad, M.W. de Jong, P.A. de Ruijter (1990)
- V70 Sociaal-economische vernieuwing in grootstedelijke gebieden, C.P.A. Bartels, E.J.J. Roos (1990)
- V71 The Future of Industrial Relations in Europe. Proceedings of a Conference in honour of prof. W. Albeda, W.J. Dercksen (ed.) (1990)
- V72 Sociaal-economische gezondheidsverschillen en beleid; preadviezen, Congres WVC/WRR (1991)
- V73 Cultuurpolitiek: het mogen en moeten, F.J.P.M. Hoefnagel (1992)
- V74 Kiezen uit sollicitanten; concurrentie tussen werkzoekenden zonder baan, K.W.H. van Beek en B.M.S. van Praag (1992)
- V75 Jeugd in ontwikkelingen; wetenschappelijke inzichten en overheidsbeleid, R.F.W. Diekstra (red.), J.L. van den Brande, P.G. Heymans, G.A. Kohnstamm, N. van Oudenhoven, P.R.J. Simons (1992)
- V76 Debating Institutions and Cities; Proceedings of the Anglo-Dutch Conference on Urban Regeneration, A.M.J. Kreukels, W.G.M. Salet (eds.) (1992)
- V77 Burgerschap in praktijken deel 1 en Burgerschap in praktijken deel 2, H.R. van Gunsteren, P. den Hoed (red.) (1992)
- V78 Shaping Factors for the Business Environment in the Netherlands after 1992, Report for the EC Cellule de Prospective, J.C.F. Bletz, W.J. Dercksen, C.W.A.M. van Paridon (1993)
- V79 Development of Rural Areas in Europe: the Claim for Nature, N.T. Bischoff, R.H.G. Jongman (1993)
- V80 Verslag en evaluatie van de vierde raadsperiode; 1988-1992 (Report and Evaluation of the Fourth Term of Office)

Voorstudies en achtergronden technologiebeleid

- T1 Perspectief in innovatie; de chemische industrie nader beschouwd, W.M. de Jong (1991)
- T2 Technologie in de landbouw; effecten in het verleden en beleidsoverwegingen voor de toekomst, C.L.J. van der Meer, H. Rutten, N.A. Dijkveld Stol (1991)
- T3 Overheid en innovatiebevordering in de grond-, water- en wegenbouwsector; een verkenning, F.H. Mischgofsky (1991)
- T4 Meer dan transport alleen; veredeling als overlevingsstrategie, F.M. Roschar (red.), H.L. Jonkers, P. Nijkamp (1991)
- T5 Technologie en wetenschapsbeleid in veranderende economische theorievorming, B. Dankbaar, Th. van Dijk, L. Soete, B. Verspagen (1991)

- T6 Verschuivingen in het technologiebeleid; een internationale vergelijking vanuit de praktijk, A.J.M. Roobeek, E. Broesterhuizen (1991)
- T7 Samenhang in doen en laten; de ontwikkeling van wetenschaps- en technologiebeleid, H.L. Jonkers, F.M. Roschar (1991)

WERKDOCUMENTEN

- W1 Werkprogramma voor de derde Raadsperiode 1983-1987; deel 1 (1983)
- W2 De maatschappelijke beoordeling van technische kennistoepassing, M.L.A. ter Borg, G.A. Fahrenkrog, E.T. Ferguson, L. Leydesdorff, E.J. Tuininga (1984)
- W3 Werkprogramma voor de derde Raadsperiode 1983-1987; deel 2 (1984)
- W4 Towards an Integrated Agriculture, W.J. van der Weijden, H. van der Wal, H.J. de Graaf, N.A. van Brussel, W.J. ter Keurs, Vakgroep Milieubiologie, Rijksuniversiteit Leiden, m.m.v. Th. Bakker, Landbouw-Economisch Instituut (1984) (volledige vertaling van V44)
- W5 De complexiteit van de sociale verzekering, R.W. van Engers en G. Veerman, Gemeenschappelijk Administratiekantoor Amsterdam (1985)
- W6 CAO's en premie-afwenteling; een pilot-study naar de plaats van werknemersverzekeringen in een tiental CAO-onderhandelingen, M.J. Huiskamp en K. Dullemond (1985)
- W7 Een nieuw stelsel van sociale zekerheid?, J. van Weeren, project onder leiding van A.J.M. Hagenars en B.M.S. van Praag, Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Publieke Sector, Rijksuniversiteit te Leiden (1985)
- W8 Speelruimte voor een geïntegreerde landbouw: verkenningen met behulp van een model, H. van der Wal, H.J. de Graaf, N.A. van Brussel, W.J. van der Weijden, W.J. ter Keurs, Afdeling Milieubiologie RU Leiden met technische medewerking van Th. Bakker, Landbouw-Economisch Instituut (1985)
- W9 Lange-termijn vooruitzichten voor de elektrotechnische industrie, W. Benink (1985)
- W10 Het onderwijs in cijfers, 1983-1993, K. Hoekerd (1985)
- W11 Landbouwbeleid in de EG: het besluitvormingsproces, S.L. Louwes (1986)
- W12 Plaats en toekomst van een vervoersbeleid in de Europese Gemeenschap, J.W. Pauw (1986)
- W13 Continuïteit in het Nederlandse beleid ten aanzien van de Europese samenwerking, D.M. Ligtermoet (1986)
- W14 De bestrijding van geluidhinder, S. van der Veen (1986)
- W15 Goederenstructuur en vooruitzichten van de transportsector, J.W. Pauw (1985)
- W16 La inacabada integracion europea. Resumen del informe al Gobierno (Spaanse samenvatting van rapport nr. 28 De onvoltooide Europese gemeenschap) (1986)
- W17 The Unfinished European Integration (Engelse samenvatting van rapport nr. 28 De onvoltooide Europese gemeenschap) (1986)
- W18 L'integration europeenne inachevee. Resumé du Rapport au Gouvernement (Franse samenvatting van rapport nr. 28 De onvoltooide Europese gemeenschap) (1986)
- W19 Die unvollendete europäische Integration. Zusammenfassung des Berichts an der Regierung (Duitse samenvatting van rapport nr. 28 De onvoltooide Europese gemeenschap) (1986)
- W20 Vooruitzichten voor de verzorgende dienstverlening, M.J. Zandstra (1986)
- W21 Vooruitzichten voor de landbouw en de voedingsmiddelenindustrie, H. van der Wal (1987)
- W22 Vooruitzichten voor de metaalverwerkende industrie, O.H. Swank (1987)
- W23 Buitenlands cultureel beleid. Een terreinverkenning, A.P. Schmid, Y.C.L.M. van Dongen (1987)
- W24 Flexibele arbeid: juridische aspecten, O. Albers (1987)
- W25 Flexibele arbeid: een werknemerstypologie, W.A. Trommel (1987)
- W26 Determinanten van arbeidsmarktgedrag, J.M. Bekkering, J.S. Cramer, J.A. Doornik (1988)
- W27 A formal presentation of the model used in 'Scope for Growth' TEB-4, Technical-economic bookkeeping version 4, H.A. Berends, F.R. Veeneklaas (1988)

- W28 Communautairrechtelijke toelaatbaarheid van nationale inkomenssteun in de landbouw; een eerste verkenning, J.J. Feenstra, K.J.M. Mortelmans (1988)
- W29 Een onderzoek naar de achtergronden van moeilijk vervulbare vacatures, C.H. Banning, J.A. Kamps, Bureau voor Economische Argumentatie (1988)
- W30 De economische effectiviteit van technische ontwikkeling; een studie naar economische gevolgen van de huidige technische ontwikkeling, W.M. de Jong (1988)
- W31 Werkprogramma voor de vierde raadsperiode 1988-1992; deel 1 (1988)
- W32 Fraude met belastingen, subsidies en premies, J.J. Godschalk (1988)
- W33 Lokale overheid, veel voorkomende criminaliteit en leefklimaat, F.F.W. Brouwer en F.A.C. Meijer van Meijbeek (1988)
- W34 Knelpunten in en bij het functioneren van de politie, R.W.M. Geerts (1988)
- W35 Doelmatigheid van rechtsvervolging, D.W. Steenhuis (1988)
- W36 Criminele gedragingen, overheid en samenleving; een drieluik, D. Ruimschotel (1988)
- W37 Non-activiteit in de grootstedelijke gebieden in kaart gebracht, A. van den Berg, Th. van Eijk, P. Misdorp (1988)
- W38 Kunst en cultuur in Amsterdam; een inventarisatie van de financiële ontwikkelingen, I. Boogaarts (1989)
- W39 Binnengemeentelijke decentralisatie en deconcentratie in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht; een inventarisatie, J.G.B.M. van de Goor (1989)
- W40 Social Policy-issues in Economic Planning. Report of a Conference, WRR/HRWB (1989)
- W41 Quality and Quantity of work in the Nineties in the Netherlands. Qualité et Quantité du Travail dans les Années 90 aux Pays-Bas, Symposium 2-7 juli 1989, H.P.M. Adriaansens (1989)
- W42 Macro economic policy coordination and monetary integration: a European perspective, F. van der Ploeg (1989)
- W43 Gaandeweg tot de Europese orde geroepen, A. Knoester, A. Kolodziejak, A. Muijzers (1989)
- W44 Werkloosheid en inkomens bij etnische minderheden; een analyse op basis van het woningbehoefte-onderzoek 1985/86, C.S. van Praag (1989)
- W45 De werkgelegenheid voor laaggeschoolden 1979-1985, D. Webbink, C.N. Teulings (1990)
- W46 Regionaal beleid voor de landelijke gebieden van de Europese Gemeenschap. Inventarisatie en evaluatie, ir. D.D. van der Stelt-Scheele, m.m.v. P.J.G. Tang (1989)
- W47 Arbeidsmarktparticipatie in Nederland; plaatsbepaling in internationaal perspectief, C.W.A.M. van Paridon (1990)
- W48 Onderbenutting in functie-niveau van allochtone personen op de arbeidsmarkt, A. Veen, F.S.J. Riemersma (1990)
- W49 Employment Equity: een Wet bevordering arbeidskansen naar Canadees model, S. van der Veen (1990)
- W50 Werkloosheidsbestrijding in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, W.J. Dercksen, E.W. van Luijk, P. den Hoed (1990)
- W51 Karakterisering van de landelijke gebieden in de Europese Gemeenschap, H. Hengsdijk (1990)
- W52 Aanvullende en vervangende arbeid, E.S. Mot, I.T.M. Roozen (1990)
- W53 The Future of Industrial Relations in Europe. Conference Documents, W.J. Dercksen (ed.) (1990)
- W54 Onderwijs en arbeidsmarkt in een input-output model. Analyse van de werkgelegenheid naar opleiding in de periode 1985-2010, W. Zwinkels (1991)
- W55 Kansen en bedreigingen voor de grote steden in een aantal bedrijfstakken, D.E. Hanemaaijer (1991)
- W56 Perspectieven voor werkgelegenheid in de dienstensector; Een internationaal vergelijkende analyse, T. Elfring, W. van der Aa, R.C. Kloosterman (1991)
- W57 Maatschappelijk werk en de stad; vijf preadviezen, Onder red. van P. den Hoed. A. Brand, W.A. Fransen, P. den Hoed, E. Hueting en R. Neij, W.B.A.M. Melief (1991)

- W58 Karakteristieke cultuurlandschappen van Europa, M. Wijermans en J. Meeus (1991)
- W59 Incentives for Women to Work. A Comparison between the Netherlands, Sweden and West Germany, S.S. Gustafsson en M. Bruyn-Hundt (1991)
- W60 Trends in Tourism and Recreation in the European Community. Outline Report, NRIT (1991)
- W61 Minimumloon: verstand en misverstand, H.P.M. Adriaansens, K.W.H. van Beek en W.J. Dercksen (1992)
- W62 Input and Output Coefficients of Various Cropping and Livestock Systems in the European Communities, G.H.J. de Koning, H. Janssen en H. van Keulen (1992)
- W63 Sociaal-economische gezondheidsverschillen, kansen voor beleid. Verslag van een conferentie op 20-21 november 1991 (1992)
- W64 Formulation and characteristics of goal, D. Scheele (1993)
- W65 Crop production potential of rural areas within the European Communities, I: GIS and data model, J.D. Bulens en A.K. Bregt (1992)
- W66 Crop production potential of rural areas within the European Communities, II: A physical land evaluation procedure for annual crops and grass, G.J. Reinds en H.A.J. van Lanen (1992)
- W67 Crop production potential of rural areas within the European Communities, III: Soils, Climate and Administrative Regions, G.J. Reinds, G.H.J. de Koning en J.D. Bulens (1992)
- W68 Crop production potential of rural areas within the European Communities, IV: Potential, water-limited and actual crop production, G.H.J. de Koning, C.A. van Diepen (1992)
- W69 Crop production potential of rural areas within the European Communities, V: Qualitative suitability assessment for forestry and fruit crops, H.A.J. van Lanen, C.M.A. Hendriks en J.D. Bulens (1992)
- W70 Suelo para opciones; cuatro perspectivas para las zonas rurales en la Comunidad Europea (1992)
- W71 Entscheidungsgrundlagen; Vier Perspektiven für die ländlichen Gebiete in der Europäischen Gemeinschaft (1992)
- W72 Documenten en verslag van de Hoger Onderwijs expert-conferentie van 8 en 9 oktober 1992 (1993)

WERKDOCUMENTEN BASISVORMING IN HET ONDERWIJS

- WB1 Aardrijkskunde, H.S. Verduin-Muller, R. van der Vaart (1985)
- WB2 Biologie, A.J. Treffers (1985)
- WB3 Economie, G. Berghuis, A.J. Bielderma, W.G. Jansen (1985)
- WB4 Geschiedenis, staatsinrichting en maatschappijleer (drie delen in één band), C.G. van der Kooij, F.W.P. Dijkstra, W.P. Blockmans (1985)
- WB5 Nederlandse taal, F. Jansen (1985)
- WB6 Natuurkunde, J.H. Raat (1985)
- WB7 Rekenen-wiskunde, F. van der Blij, A. Treffers (1985)
- WB8 Verzorging, G. Casimir, G. Wiegers (1985)
- WB9 Moderne vreemde talen, T.J.M. van Els, W.N. de Jong (1985)
- WB10 Algemene technieken, E.M.C. Ploegmakers-Verstegen (1985)
- WB11 Beeldende vorming, I. Stolwijk, G. Dinsbach, L. Melis, J. Ligtvoet, P. Parren (1985)
- WB12 Lichamelijke opvoeding, R. Westerhof, O. Loopstra (1985)
- WB13 Muziek, J. van Lieshout, J. van Rossem (1985)
- WB14 Scheikunde, A.H. Verdonk, W.M. de Jong (1985)
- WB15 Bibliotheken en basisvorming, G.M. van Trier, H.A.M. Frissen (1985)
- WB16 Verhoging van onderwijseffectiviteit, B.P.M. Creemers, J. Schaveling (1985)
- WB17 Periodiek peilingsonderzoek in de basisvorming, Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO) (1985)
- WB18 Regelgeving over algemene basisvorming, P.W.C. Akkermans (1985)

- WB19 Ontwikkeling, onderricht en leren; ontwikkelingspsychologische achtergronden van het onderwijsaanbod in het funderend onderwijs, C.F.M. van Lieshout, A.W. Smitsman (1985)
- WB20 Onderwijsdifferentiatie en computergebruik voor beheer en evaluatie van onderwijs, C.F.M. van Lieshout, E. Wardenaar (1985)
- WB21 Leer- en ontwikkelingspsychologische aspecten van de basisvorming, C.F. van Parreren (1986)
- WB22 Over basisvorming en leergebieden, G.J. van den Brink (eindredactie), A.W.M. Gussenhoven, I. Labordus e.a. (1986)
- WB23 Preadviezen over de relatie algemene basisvorming en beroepsopleiding, R. Bronneman-Helmers, J. Geurts, A.C. Glebbeek, E. van Imhoff, Th. Mensen, F. Meijers, K. Vijlbrief (1986)
- WB24 Kwaliteit en inhoud van het voortgezet basisonderwijs: een internationale discussie, D.B.P. Kallen, in samenwerking met P. Rutgrink (1986)
- WB25 Zin en onzin van voortgezet basisonderwijs; reacties op de nota Verder na de Basisschool, S.C. de Hoo, E. van Luijk, in samenwerking met H. Böttcher, J. Steenkamp (1986)

Bijlage 4

SAMENSTELLING VAN DE RAAD

Raadsleden

Prof.dr. F.W. Rutten (voorzitter vanaf 1 juli 1990)
Prof.dr. W. Albeda (voorzitter tot 1 juli 1990)
Prof.dr. H.P.M. Adriaansens
Dr.ir. M.A. van Damme-van Weele
Mr. J.P.H. Donner (vanaf 1 november 1990)
Prof.mr. L.A. Geelhoed (tot 1 juli 1990)
Prof.dr. H.R. van Gunsteren (vanaf 1 juni 1989)
Prof.dr. A.M.J. Kreukels
Prof.dr. B.M.S. van Praag
Prof.dr.ir. R. Rabbinge
Prof.dr. C.J. Rijnvos (tot 1 september 1989)
Dr. A.D. Wolff-Albers
Prof.dr. D.J. Wolfson (vanaf 1 april 1990)

Adviserende leden per 31 december 1992

Prof.dr. A.P.J. Abrahamse, directeur-generaal van het Centraal Bureau voor de Statistiek
Mr. J.A.M. Kroese, directeur-generaal voor de Ruimtelijke Ordening
Drs. A.J. van der Staay, directeur Sociaal en Cultureel Planbureau
Prof.drs. G. Zalm, directeur Centraal Planbureau

Commissie sociaal en cultureel beleid

Prof.dr. F.W. Rutten (voorzitter vanaf 1 juli 1990)
Prof.dr. W. Albeda (tot 1 juli 1990)
Prof.dr. H.R. van Gunsteren (voorzitter tot 1 juli 1990)
Prof.mr. W. Konijnenbelt
Dr. D. van der Meer (van 1 oktober 1989 tot 1 september 1991)
Mr. D.Q.R. Mulock Houwer, lid-secretaris
M.J.H. den Ouden-Dekkers
Drs. F.J.W. Werner (vanaf 1 september 1991)
Drs. M.H.J. van Wieringen-Wagenaar (tot 14 maart 1992)

SAMENSTELLING VAN HET BUREAU PER 31 DECEMBER 1992

Dr. A.P.N. Nauta, secretaris, tevens directeur van het bureau
Mr. J.C.F. Bletz, adjunct-secretaris, tevens adjunct-directeur van het bureau

Wetenschappelijke medewerk(st)ers

Drs. K.W.H. van Beek
Drs. J.M. Bekkering
Drs. M.G. Blomsma
Drs. R.M. van Bruggen
R.J. de Bruijn
Prof.dr. W.J. Dercksen
Prof.dr. H.B. Entzinger
Drs. P. Haighton
Drs. H.G.M. Hendriks
Drs. P. den Hoed
Mr. F.J.P.M. Hoefnagel
Drs. J.C. Huisman
Drs. R.M.A. Jansweijer
Dr. W.M. de Jong
Dr. C.C. Koopmans

Dr. G.J. Kronjee
Drs. H.C. van Latesteijn
Drs. E.W. van Luijk
Dr. C.W.A.M. van Paridon
Mr.drs. J.C.I. de Pree
Drs. F.M. Roschar
Drs. W.G.M. Salet
Drs. D. Scheele
Prof.drs. I.J. Schoonenboom
Mr. Y.M.M. Starrenburg
Mr.ir. N.A. Stegerhoek

Bibliotheek

C.M.J. van Helfteren
B.L.S. van der Leij

Secretariaat

M.J.J. Goedhart-van Soolingen
Y. de Graaf-de Graaf
M.Th. Nuijten-Pennings
A.A.M. van Roijen
L.A.C. Tupan
I.G.J.M. Valkenhoff-Veltmeijer
J.W. Verhoef
C. de Vries
S. Wassenaar

Huishoudelijke dienst

D. Macleod Manuel
M.W.G. Netten-Franchimon
C.M. Verheij-Zoutenbier